

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет

Кафедра теоретичної і практичної філософії

**МІФ ТА ЙОГО ПРОЯВИ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.
ІДЕОЛОГІЧНА СКЛАДОВА МІФУ**

Кваліфікаційна робота за напрямом підготовки 033 «Філософія»
на здобуття кваліфікаційного рівня бакалавра філософії

Студент-виконавець:

Зуй Руслан Олексійович

_____
(підпис)

IV курс, ОС - Бакалавр

Науковий керівник:

Дем'янов Володимир Олександрович
кандидат філософських наук, доцент

_____
(підпис)

Допущено до захисту:
на засіданні кафедри теоретичної
і практичної філософії
протокол № _____ від _____ 2021 р.

Зав. кафедри теоретичної і практичної філософії,
доктор філософських наук, професор
Шашкова Людмила Олексіївна _____

Київ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. МІФ ЯК ОБ’ЄКТ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ.....	6
1.1. Концептуальні підходи до осмислення феномену міфу	6
1.2. Міф у структурі людського світосприйняття.....	15
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІФІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	24
2.1. Сучасні передумови повернення до міфу	24
2.2. Особливості сучасних міфів.....	31
Висновки до розділу 2.....	40
РОЗДІЛ 3. МІФ І МІФОЛОГІЧНЕ В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	41
3.1. Роль міфу у консолідації української нації.....	41
3.2. Міф як засіб маніпулювання свідомістю українців	46
Висновки до розділу 3.....	55
ВИСНОВКИ... ..	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Суспільство, людина, міф – поняття нерозривні з найдавніших часів. Взаємовплив цих понять можна прослідкувати протягом всієї історії. Тому не дивно, що міф у соціальному аспекті і для суспільства і для людини відіграє унікальну, універсальну і незамінну роль. З розвитком історії, а особливо, коли інформація набуває всеохоплюючого впливу соціальна роль міфу стає за багатьма чинниками вирішальною. І в першу чергу тому, що міф сприяє соціалізації особистості, допомагає формувати свідомість людини, в якій у суспільства з'являється своє неповторне «обличчя», за яким його ідентифікують інші.

Але головна заслуга міфу в іншому. Завдяки міфу відбувається духовна самоорганізація суспільства і соціалізація особистості шляхом визначення та затвердження тих цінностей і понять, за якими буде жити людство, створюючи образ майбутнього, мотивуючий людину не тільки на нові звершення, а й допомагаючи співвідносити себе з минулим.

В результаті міф стає механізмом, який надає зміст для соціуму, який визначає рамки смислової матриці, в якій буде жити суспільство, і створює програму моделей поведінки згідно до існуючих суспільних цінностей та правил.

В наслідку міф являє собою складну структуру з чітко побудованою ієрархією та структурою, яка надає постійну допомогу у здійсненні соціальної, національної і культурної ідентифікації. Подібні процеси занадто важливі, тому суспільство постійно їх контролює.

Але, коли виникає питання відносно ролі міфу в сучасності, то вивчення і дослідження теми підштовхує до думки, що ще з часу виходу Логосу із Міфу останній постійно перебуває у стані брехуна і спокусника людини. Нібито міфи створюють не самі люди, і нібито не вони ними користуються.

Мабуть тому люди звинувачують міф у порочності і помилковості, притаманних людській натурі. Не дивлячись на те, що міф лише задовольняє

та обслуговує саму людину та її потреби і дозволяє людині звинувачувати в усьому його і поєднувати з ним все те, що не відповідає принципам високих моральних вимог суспільства.

Ступінь наукової розробки проблеми. Теоретичний аналіз міфу та його присутності в окремих складових суспільного життя у своїх роботах здійснюють такі найбільш видатні його дослідники, як Е. Кассінер, Дж. Кемпбел, К. Леві-Строс, М. Еліаде, К. Хюбнер, Ю.М. Лотман, А.М. Лобок й ін.

Окремо слід відзначити О.Ф. Лосева та його роботу «Діалектика міфу», в якій міф осмислюється як реальність, що безпосередньо дана людині як необхідна складова життя суспільства.

У вітчизняній науковій традиції вивчення міфу та його ролі у сучасному суспільстві лише починається, чим пояснюється наявність незначної кількості досліджень. Зокрема, означену проблему вивчають О. Андрієнко, І. Костюк та ін.

Отже, можна стверджувати, що дослідження феномену міфу та його проявів у соціальному світі швидше характеризується постановкою проблеми, ніж її вирішенням.

Відтак, **метою** нашого дослідження є аналіз феномену міфу та його проявів у сучасному суспільстві.

Для реалізації поставленої мети автор даної роботи ставить наступні **завдання**:

- проаналізувати концептуальні підходи до осмислення феномену міфу;
- розкрити місце міфу у структурі людського світосприйняття;
- виявити сучасні передумови повернення до міфу;
- дослідити особливості сучасних міфів;
- визначити роль міфу у консолідації української нації;
- охарактеризувати міф як засіб маніпулювання свідомістю українців.

Об'єктом даного дослідження є міф як феномен суспільного життя.

Предметом дослідження є міф та його прояви у сучасному суспільстві.

Специфіка джерельної бази. Інформаційною базою для написання роботи послужили: наукові твори класиків філософської думки та сучасних, як зарубіжних, так і вітчизняних, дослідників; словниково-енциклопедичні видання; збірки наукових статей; хрестоматії та фундаментальні монографії з досліджуваної проблематики.

Методологічна основа дослідження. Автор переважно спирався на системний підхід та історико-філософський метод, за допомогою якого вдалося розібратися в підходах до розуміння міфу в генезі філософської думки при вивченні розвитку міфу та при розгляді проявів міфу в соціальній та політичній сферах, а також при виявленні нових тенденцій соціальної міфології;

Актуальність. Феномен міфу є одним з найвпливовіших агентів як на життя на побутовому рівні кожної окремої людини, так і на функціонування різних соціальних груп, держав. Проте в цьому аспекті впливу на соціальне життя, міф досі залишається малодослідженим. Теорія впливу міфу на соціум ще тільки формується в науковому середовищі, на відміну від теорії класичних міфів.

Структура роботи. Дипломна робота загальним обсягом 65 сторінок складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаних джерел (64 найменування).

РОЗДІЛ 1

МІФ ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

1.1. Концептуальні підходи до осмислення феномену міфу

Ще під час античності були здійснені перші спроби раціонально переосмислити міфологічний матеріал, вирішити проблему співвідношення раціонального знання і міфологічної розповіді. Домінуюче становище мало алегоричне тлумачення міфів (у софістів, стоїків, що бачили у богів персоніфікацію їх функцій, в епікурейців, які вважали, що міфи, створені на основі природних фактів, призначалися для відвертої підтримки жерців і правителів та ін.). Евгемер (бл. 300 до н.е.) у своєму творі, що не зберігся, тлумачив богів як стародавніх правителів, що самі обожнили себе або були обожнені своїми нащадками чи сучасниками [3, с.82].

В тлумаченнях Старого і Нового заповітів і алегорично і буквально, середньовічні християнські теологи ганьбили та звинувачували античну міфологію через посилання на евгемерістичні і епікурейські принципи, або рівняючи античних богів і бісів. Тлумачення міфів залишалося переважно алегоричним (трактат Боккаччо, пізніше твори Бекона та ін.). Але, як і в других сферах духовного життя, романтизм починає відкривати свою сторінку.

Суть романтизму в тлумаченні міфа полягала в тому, чи всі попередні, старі тлумачення міфів виявилися неспроможними. Стало зрозуміло, що міфи - це правда, та правда, яку сприймають ті, хто створював ці міфи і серед кого вони були поширені.

Порівнюючи романтизм з доромантичним періодом, розуміємо, що таке розуміння стала значним прогресом, великим кроком уперед. але здавалося, що міфи - правда тому, що вони - поезія (романтики переважно розуміють поезію як правду) Або релігією (інші романтики сприймають

релігію теж як Правду, бо саме так так вони природу ототожнюють з богом). Та подібне тлумачення було схоже на повернення до доромантичного розуміння міфів [46, с.8].

Серед усіх романтиків тільки німецький філософ Фрідріх Вільгельм Шеллінг, відомий попередник В. Гегеля, з'ясував сутність міфу. У «Філософії міфології» під час формулювання своєї повністю фантастичної, але величної концепції походження з абсолютної тотожності бога будь-якої міфології, концепції походження з монотеїзму, став першим, хто не сприйняв міф і міфологію як філософський або поетичний вимисел. Він стверджував що міфологію треба сприйняти «зсередини», Як самостійний світ, що існує за внутрішніми власними законами, [56, с. 213-214].

У XVIII столітті у Німеччині народжується міфологічна школа з етнографії та фольклористики. Основними напрямками її діяльності стали:

- 1) етимологічний - реконструкція початкового міфу за допомогою лінгвістики, з якого виокремлюється:
- 2) аналогічний, який базувався на поясненні міфу через поклоніння міфологічним істотам.

Використання мови з метою реконструкції міфів стало першим серйозним досвідом, який поширення своє отримав пізніше, а місячна, солярна символіка, переважно природних циклах , відбулася як один з рівнів складного міфологічного моделювання.

Фрідріх Макс Мюллер, автор лінгвістичної концепції виникнення міфів в результаті «хвороби мови» вважав, що первісна людина через певні ознаки визначила абстрактні поняття, використовуючи метафоричні епітети, а коли первісний зміст ставав затемненим або забутим - виникав міф завдяки семантичним зрушенням.

В Англії після після перших наукових кроків в порівняльній етнографії утворюється так звана еволюціоністська або антропологічна школа (Г. Спенсер, Е.Б. Тайлор та ін.). Головним матеріалом цієї школи стало зіставлення архаїчних племен з цивілізованим суспільством. Е.Тайлор відніс

виникнення міфології і релігії набагато більш раннього, ніж М. Мюллер, періоду, а саме до первісного стану, зводячи до анімізму, а не до «натуралізму», пояснюючи, що уявлення про душу, яке стало результатом раціональних міркувань «дикуна» з приводу хвороби, смерті, снів - це суто логічний, раціональний шлях. Е. Тайлор Стверджував, що первісна людина будувалась міфологію, шукаючи пояснення незрозумілих явищ.

А значить міфологія співвідносилася з раціональною «первісною наукою» [48, с. 164].

Міфологія з розвитком культури нібито повністю позбавилась самостійного значення, була зведена до пережитків і помилок тільки донаукового способу розуміння навколишнього світу, такий підхід, що нібито ставив на наукову основу вивчення міфології і створення детального пояснення міфу став його повним розвінчанням.

У тайлорівську теорію анімізму серйозні корективи вніс Дж. Дж. Фрезер (представник англійської антропологічної школи), який протиставив магію анімізму, з якою він отожднював найдавнішу універсальну форму світогляду. Дж. Фрезер уявляв міф все більше як відбиток відмираючого магічного обряду, ритуалу, а не як свідому спробу пояснення навколишнього світу.

На науку про міф великий вплив дослідник здійснив не тільки тезою про пріоритет ритуалу над міфом, але й дослідженнями міфів, пов'язаних з календарними аграрними культурами «померлих» та «воскреслих» богів [51, с. 77]].

Вперше міф як структуру буття, що складається з цілісної практичної реальності і визначальної основи людських спільнот, взаємозв'язків і способу дій, представила в другій половині XIX століття ритуально-соціологічна концепція. Вона ґрунтується на глибокому опрацюванні етнографічних відомостей. Її представники описують міф як цілісну практичну реальність і основу життя спільнот через більш-менш систематичний зв'язок правил поведінки, які відносяться до звичаїв приватного та суспільного життя, з

соціальним порядком, природою, образом життя.

Прообразом і зразком цих правил, які панують у міфічному світі, був обраний обряд. Спочатку була сформована концепція, згідно якої міф мав поступовий розвиток, починаючи з первісних магичних обрядів до злиття з ними у певну єдність. Ці ритуали роз'яснювалися в термінах тотемізму, основою якого була, відповідно до цих поглядів, віра первісної людини в натхненність усього суцього, у наявність кровноспоріднених зв'язків між окремими видами тварин і окремими людськими родами. Але згодом представники школи співвідношення ритуалу і міфу розглянули в дусі їх взаємодії, навіть до ідентичності, нерозривного зв'язку: обряд відпочиває на міфі, а міф вкорінений в обряд [1, с. 4-5].

Таким чином, за ритуально-соціологічною концепцією, міфу передається вся життєва реальність аж до різних практичних деталей саме за допомогою ритуалу (і перш за все, ритуальної жертви).

Але, не дивлячись на те, що розуміння міфу згідно ритуальної соціології визнається життєвою всеосяжною реальністю, дана концепція має наступні обмеження:

- її представники у міфі бачать тільки початковий, варварський, примітивний щабель розвитку людства, на якому чільне місце посідають забобони. Ритуально-соціологічна школа, виходячи з еволюційної концепції Ч. Дарвіна і Г. Спенсера, сприймала міф як на «погане минуле» людини, як продукт її дикого, первісного і варварського етапу розвитку. Тільки наука в змозі звільнити людство від релігійних та міфічних забобонів;

- в результаті, в цій концепції відсутня особлива «логіка» і розуміння специфічної раціональності міфу. Її представники знаходяться в полоні наукової раціональності та пов'язаних з нею еволюційних теорій розвитку людини і суспільства.

Аналіз міфу як структури буття, життєвої людської реальності продовжується в рамках психоаналітичної концепції К.Г. Юнга. Він переконаний, що міф являє собою фундаментальні структури і зразки, які

містяться в архетипах людського духовного життя. Такі міфічні архетипи, на його погляд, можуть бути знайдені в культурі, релігії, мистецтві, завжди і скрізь, в усі часи в різноманітних формах і видах, і в наш час в тому числі. Але здебільшого сьогодні вони панують в несвідомому, за думкою дослідника, під час сну вони знову спливають.

Крім особистого несвідомого К. Юнг пише про «колективне несвідоме», що включає в себе універсальні для всіх часів і культур панівні архетипи. І стає тим більш реальним, чим наполегливіше воно витісняється з нашого свідомого життя. Таким чином, К. Юнг виділяє кілька рівнів несвідомого: індивідуальне, сімейне, групове, національне, расове і колективне [61, с. 122-124].

Отже, у порівнянні з ритуально-соціологічною концепцією, психоаналітична інтерпретація надала міфу нового значення - глибинних архетипових структур, які є результатом сприйняття колективного несвідомого. Тим більш, що на відміну від ритуалістів, психоаналітики не обмежують міф архаїчним шаблоном розвитку людини, а вважають, що міф в різноманітних видах і формах виявляє себе і в наш час.

Та варто відзначити, що психоаналітичне трактування міфу теж має свої недоліки. Його визначальне недоопрацювання полягає в тому, що сучасний спосіб мислення позаісторично, наївно і нерелексивно переноситься на зовсім іншу ситуацію в минулому і навпаки.

Представники французької соціологічної школи (Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль), на відміну від англійської етнології, котра при вивченні первісної культури базувалась на індивідуальній психології, орієнтувались на соціальну психологію, наголошуючи на якісній специфіці психології колективу, соціуму.

Новий підхід шукає Е. Дюркгейм до вирішення проблеми виникнення та ранніх форм релігії, обряду, міфології. Релігію, яку соціолог розглядає невід'ємно від міфології, він фактично об'єднує з колективними уявленнями, які є відбитком соціальної реальності, і протиставляє їх магії. Е. Дюркгейм звертається до тотемізму у пошуках елементарних форм релігії (і міфології). Він доводить, що родову організацію створює тотемічна міфологія і сама

підтримує її.

Е. Дюркгейм, проголошуючи в міфології соціологічний аспект, тим самим відступає від уявлень етнографії XIX ст. про пояснювальну мету міфології [21 с. 38].

Англійський етнограф А. Малиновський створив функціональну школу в етнології і міфології. Він довів у книзі «Міф у первісній психології» (1926), що міф в архаїчних суспільствах, там, де він ще існує і не став «пережитком», не є засобом доннаукового або наукового пізнання людиною навколишнього світу, не має теоретичного значення, а виконує чисто практичні функції, точніше за рахунок звернення до надприродної реальності доісторичних подій стає основою збереження безперервності культури та традицій. Міф зміцнює мораль, кодифікує думку, санкціонує обряди і пропонує певні правила поведінки, виправдовує і раціоналізує соціальні норми. А. Малиновський стверджує, що міф - це не просто розповідь або розказана історія, що має символічне, алегоричне і подібне значення; архаїчною свідомістю міф переосмислюється в якості певного усного «священного писання», як чітко визначена дійсність, що безпосередньо впливає на долю людей і світу [27].

Істотний внесок у розвиток філософської інтерпретації міфу вносить німецький філософ Ернст Кассіер, який вперше спробував самостійно розібрати і уявити онтологічну структуру міфу. Символічна теорія міфу, в повному вигляді розроблена ним, дозволила поглибити розуміння інтелектуальної своєрідності міфологічного мислення [21, с. 38].

Поряд з мовою і мистецтвом німецький філософ Ернст Кассіер розглядає міфологію як символічну автономну форма культури, що визначена особливим способом символічної об'єктивації емоцій, чуттєвих даних. Міфологія постає як замкнута символічна система, об'єднана і способом моделювання, і характером функціонування навколишнього світу.

Е. Кассіер вважає, що символізм міфу базується на, на конкретно-чуттєвому (саме таким є міфологічне мислення) узагальненні тільки стаючи символом, знаком - не втрачаючи своєї конкретності. Конкретні предмети

можуть ставати знаком інших явищ або предметів, тобто замінювати їх символічно. Е.Кассіер бачить специфіку міфологічного мислення у нероздільності ідеального і реального, образу і речі, властивості і тіла, принципу і «початку», в силу чого схожість або подібність перетворюються на причинну послідовність, а характер матеріальної метафори має причинно-наслідковий процес [12, с. 112-114].

Структуралістську концепцію міфу заснував французький етнолог і філософ Клод Леві-Строс. Ця концепція зробила досить вагомий внесок у розуміння міфу як структури буття. В її основі лежить використання структурного аналізу і ідей психоаналізу, перш за все, юнгівського поняття «колективного несвідомого». За догматами структуралізму, міф як одна із загально універсальних структур духовної сфери може бути досліджений як знакова система, яка діє як несвідомий механізм [22, с. 153].

Структуралізм систематично виявляє універсальні несвідомі, глибокі архіструктури людського буття, які відображуються в соціальних інститутах і системі спорідненості, в математиці та літературі, в філософії, міфології і глибинах несвідомого.

Духовні структури, з точки зору структуралістів, зберігають свою незмінність в просторі і часі, бо саме вони виступають регулятором всієї духовної сфери життєдіяльності людини. К. Леві-Строс намагався дослідити ці універсальні духовні структури, детально вивчаючи та аналізуючи міфи.

Під час відтворення системи символів, які змістовно пояснюють структуру культури в усьому різноманітті її елементів, дослідник користується методами структурної лінгвістики. К.Леві-Строс, опираючись на величезний емпіричний матеріал вивчає співвідношення соціального та біологічного в поведінці людини, підкреслює на важливе значення у взаємодії людей посеред спільноти формальних соціальних інститутів (шлюбу, споріднення і т.п.). Під час вивчення первісних племен структурний метод ним був успішно використаний [22, с. 155-156].

Хотілося б підкреслити, що К. Леві-Строс зробив спробу відшукати у

найдавніших міфах універсальні структури управління суспільством. За К. Леві-Стросом, у міфах показана вроджена людська здатність до систематичної абстракції реального досвіду, встановлення взаємозв'язку між його елементами. Він зображує міф як структурне утворення, що пов'язує мовний пласт культури з її загальним рівнем, безпосередній соціальний досвід з його символічним виявом. Форми релігійних вірувань, обряди, терміни спорідненості, міфологія були проаналізовані вченим як специфічні мови.

Значить структуралістське тлумачення міфу в загальній формі можна охарактеризувати так: міф являє собою код, який повинен бути розшифрованим. Розшифрування відбудеться тоді, коли у незліченних варіантах міфу виявляться певні постійно повторювані зразки, що мають логічну природу. Вони відповідають перш за все за порядок, розподіл і розрізнення різноманіття за допомогою образних схем, які в сфері міфічного замінюють собою поняття. Крім того, вони перебувають в опозиції один до одного, в чому і проявляється діалектичне осягнення дійсності.

Головний висновок, зроблений К. Леві-Стросом у результаті застосування структурного методу, - утвердження «понад раціоналізму», що сприймається як гармонія чуттєвого та раціонального світосприйняття, як універсальна категорія для будь-якої культури, однак втраченої сучасною цивілізацією, і на даний час властивої тільки первісному міфічному мисленню. Міф в цьому сенсі вже не вираз примітивного, безпосереднього, алогічного або ірраціонального рівня розвитку людства; навпаки, міф у розумінні структуралістів має свою власну і виключно чітку раціональність.

У свою чергу, представники інтерпретації міфу як нумінозного досвіду вважають, що він є проявом божественної реальності. Згідно з їх точкою зору, Боги незмінно проникають у всі сфери буття - природу, світ людини. А міфи, священні ритуали і обряди є спогадом і точним повторенням людиною того, що в давнину робили самі Боги. Найбільш впливовими роботами в рамках нумінозної інтерпретації міфу стали роботи румунського, французького та американського філософа Мірча Еліаде, наприклад, «Аспекти міфу». М.

Еліаде вважає центром міфу архетип. Цей архетип може відтворюватися в культурі, співі, речитативі тощо. І продовжувати діяти, як і раніше.

Філософ відстежує фундаментальні архетипічні риси міфічного кризь всю історію культури до сьогодення, наприклад, постійно повторювані життя, смерть і воскресіння Христа. Але М. Еліаде виявляє архетипічні і в силу цього міфічні глибини не тільки в церкві, але і, наприклад, в зображенні Круглого столу короля Артура або в ідеї Грааля. М. Еліаде підсумовує: «Ми можемо сказати, що сучасна людина зберегла у собі, принаймні, деякі залишки «міфологічної поведінки», навіть якщо мова йде лише про її перетворені форми» [59, с. 143].

Вагомий внесок у розвиток теорії міфу зробив російській філософ Олексій Лосєв. Вчений обґрунтовував поняття міфу як реальне і повне (цілісне) усвідомлення дійсності, діалектично необхідної категорії свідомості і буття взагалі.

О. Лосєв кардинально онтологізує міф, прагне дати йому побутове розуміння і виправдання. Він починає онтологічний дискурс з категорії буття і показує, що логічна його експлікація завершується створенням міфу, як виразної форми буття, або його творчою енергією. Вчений приходить до висновку про наявність шести тез, які по черзі феноменологічно деталізують поняття міфу:

1. Міф не є вигадкою або фікцією, не є фантастичним вимислом, але він логічно, тобто перш за все діалектично, є необхідною категорією свідомості і буття взагалі.

2. Міф не є ідеальним буттям, але є матеріальною реальністю, що життєво відчувається і твориться.

3. Міф не наукове, і зокрема, примітивно-наукове утворення, але це живий суб'єкт-об'єктне взаємоспілкування, що містить в собі свою власну, ненаукову, чисто міфічну правдивість, достовірність, принципову закономірність і структуру.

4. Міф не є метафізичною побудовою, але є реально, матеріально і

чуттєво відтвореною дійсністю, що в той же час є відчуженою від звичайного руху явищ, і, містить у собі різний ступінь ієрархії, різний ступінь відстороненості.

5. Міф не схема, не алегорія, але являється символом; і, будучи символом, він може містити в собі схематичні, алегоричні і життє символічні прошарки.

6. Міф не є поетичним твором, але відчуженість його є поєднанням ізольованих і абстрактних речей в інтуїтивно-інстинктивну і примітивно біологічну сферу, що співвідноситься з людським суб'єктом, де вони об'єднуються в одну нерозривну єдність.

На основі діалектичного методу О. Лосєв приходять до більш чіткого і точного визначенню міфу. «... Міф - така діалектично необхідна категорія свідомості і буття (1), яка дана як матеріально-життєва реальність (2) суб'єкт-об'єктного, структурно виконаного (в певному образі) взаємоспілкування (3), де усунутий від ізольовано-абстрактної матеріальності життя (4) символічно (5) перетворена на до-рефлексивно-інстинктивний, інтуїтивно зрозумілий розумно-енергійний лік (6)» [24, с. 111-112].

1.2. Міф у структурі людського світосприйняття

Становлення множинності і різноманітності чуттєвого світу є нескінченним процесом, невіддільним від самої історії людства. Зазначений процес незмінно розвивається з того моменту, як людина вперше почала давати імена речам і упорядковувати свій досвід за допомогою мови. Первісна людина не тільки намагалася зрозуміти закони життя, а й підпорядкувати їм свою соціальну діяльність. Вона не дивилася на зовнішній світ як на пасивну і механічну систему, адже для неї він був живим і повним таємничих сил. Таке незріле і символічне світосприйняття викликало необхідність умилоствити і служити світу, що, власне кажучи, і стало сенсом її життя. Саме тому однією з перших найважливіших потреб стала психічна адаптація або техніка, які

давали людині можливість спілкуватися з надприродними силами і викликати їх прихильність.

Саме тому, як вважає Е. Дюркгейм, релігія (яку він порівнював з утробою всіх зародків людської цивілізації) стала найпершою людською потребою. Вчений зазначав, що оскільки її завданням є досягнення всієї дійсності, фізичного і духовного світів, сил, які рухають як тілом, так і розумом, все це сприймалося в релігійній формі. Найрізноманітніші методи і прийоми, що забезпечують духовну (закони, моральність і мистецтво) або матеріальну (природні, технічні та практичні науки) життя, прямо або побічно вийшли з релігії. З того моменту, коли людина зрозуміла, що між речами існує внутрішній зв'язок, стали можливі наука і філософія, яким відкрила шлях саме релігія [8, с. 68-69].

Первісну людину оточували таємничі сили, які проявлялися в навколишньому середовищі і в її внутрішній свідомості, на землі і на небі, в тваринах і рослинах не менше, ніж в її снах і видіннях. Саме тому первісна релігія отримала такі риси, як універсальність, неясність і неможливість виділити один певний тип релігійної віри і культу в якості джерела або вихідної точки свого розвитку.

Сучасні антропологи спробували довести, що релігія є вторинним явищем, і що початкове ставлення людини до дійсності було чимось на зразок емпіричного матеріалізму. Так, наприклад, класична теорія еволюційної школи антропологів пов'язує походження релігії із забобонним страхом перед духами, який є наслідком культу предків. Саме тому кожному незрозумілому або жахливому явищу природи приписувалися дії подібних особистих духів, а звідси і уявлення про людську душу, що призвело до появи ідеї про нематеріальні істоти взагалі.

В даному контексті особливу цінність і значення, якщо не у сфері релігії, то принаймні в сфері думки, набуває міфологія. Саме вона стала проявом вільної раціональної допитливості, відкривши шлях справжньому інтелектуальному погляду на світ, який втілюється в розвинених

напівфілософських системах первісних народів. З огляду на той факт, що навіть в своїх примітивних формах міфологія містить певний життєвий критицизм, можна припустити, що критичний елемент первісної думки викликає не розвиток і очищення релігійних концепцій, а скоріше призводить до їх розкладання і відродження.

Будучи основним елементом будь-якої культури, міф постає в якості певного чуттєво-інтелектуального утворення, яке відносить нас одночасно і до сфери емпірії і до сфери умогляду. Висновок про те, що міф є основою культури і світосприйняття, дає підставу вважати, що він притаманний кожній культурі, яка є єдністю різноманітних явищ і процесів, свого роду «культурних складових», які на початкових стадіях здатний об'єднати лише міф.

Постаючи в якості невід'ємної основи будь-якої культури і світосприйняття, він є також одним з важливих елементів пізнання, адже утворює те, що, на думку філософів і культурологів, є культурними універсаліями. Чуттєво-інтелектуальна природа міфу дозволяє йому поєднувати в собі осмислення реальності і вироблення ціннісних смислів.

Незважаючи на різноманітність розуміння міфу, багато теорій досить суперечливі, що дає можливість сприймати їх як міфологічні або навіть міфічні. Багато ж, які на перший погляд здаються дещо збалансованими, залишають більше запитань, ніж відповідей. Така безліч тлумачень міфу сприяють пошуку і виявленню його сутності в різних сферах людської діяльності, що міфологізує не тільки сам міф, а й культуру в цілому.

Розглянутий контекст актуалізує питання про сутність міфу. Так, наприклад, стверджуючи, що міф - це явище давньої культури, автори численних робіт, що стосуються цього поняття, проте сміливо переносять його до літератури і до буденної свідомості від минулих часів до сьогодення, як правило, не роблячи застережень про коректність такого перенесення і не бентежачись з нагоди наявного протиріччя. Навіть у монографіях, присвячених теорії міфу - як, наприклад, в класичній праці Е.Мелетинського «Поетика міфу», - відсутнє єдине визначення поняття «міф». В результаті, в

сучасному дослідницькому середовищі дане поняття корелюється з взаємовиключними значеннями і використовується не тільки як щось багатозначне, але і як щось суттєво невизначене [29, с. 262].

Міф є не тільки феноменом культури і її особливим типом, але також є важливою складовою людського світосприйняття. Дослідники одностайно констатують імперативне значення міфу для культури, адже будучи її основою, він певним чином здатний структурувати світ і задавати специфічну «сітку бачення», що обумовлює уявлення про принципи причинності, простору і часу, типах класифікації і способах ідентифікації в рамках конкретно-історичного світосприйняття.

Різні типи міфу не тільки по-різному структурують світ залежно від типу соціальності, в якому вони існують, але й адаптують його до людини певного суспільства, забезпечуючи специфіку світосприйняття певного типу соціальності. Безпосередній зв'язок міфу з типом світосприйняття і типом соціальності простежується завдяки його присутності в будь-якому типі світосприйняття, а також певній залежності останнього від базисного міфу і специфіки, характерних для суспільства соціальних форм, де домінує даний тип світосприйняття. Як зазначає А.Лобок, «сприймати клаптеву ковдру міфу можна лише в широкому соціальному контексті. Міф - це не самозначима духовна реальність, як, наприклад, література, а духовна реальність, яка за допомогою певних ритуалів обслуговує соціальний порядок: санкціонує одні і забороняє інші способи взаємин людей, а також способи стосунків людей зі світом навколишньої природи» [23, с. 278].

Міф часто асоціюють з «архетипом соціального досвіду», адже немає нічого більш-менш значного в навколишньому світі, що б не відбилося або не укоренилося в міфології. «Будь-які навички і вміння, будь-які здібності людського роду - все отримує своє відображення в міфі» [23, с. 279].

Однак міф, транслуючи певний досвід, організовує його і задає певну «мережу бачення» завдяки поєднанню прагнення до сенсу і прагнення до реальності, а також канонізації сенсу в якості основного елементу будь-якого

досвіду. Як аргументовано доводить А. Сергєєва, знаковою маніфестацією того, що людина має духовні наміри, стало поняття бога. Те, що у подальшому має підлягати сакралізації, спочатку просто матеріально закріплювалося будь-якою синтетичною поведінкою або станом.

Міф поставав у цьому контексті певним семантичним комплексом, який знаменував наявність іншої, небіологічно детермінованої програми. Даний комплекс і став початком всієї культури (як духовної, так і матеріальної [38]).

Досліджуючи аспект «об'єктивності і необхідності міфу», В. Полосін виділяє причини, які дозволяють міфу існувати «навіть в епоху розквіту раціоналізму». Перша - психологічна - виконує адаптивну функцію, друга - творча - виконує функцію виправдання сенсу. з огляду на той факт, що кожна з них основана на базових потребах людини і враховує специфіку людського світосприйняття, можна зробити висновок, що міф є вкрай необхідним для людського світосприйняття феноменом [33].

В. Полосін стверджує, що «поки у людини при всій її заглибленості в актуальні проблеми побуту існує бажання вийти за межі своєї актуальності - бажання якоїсь постійної і навіть абсолютної стабільності буття, вічності, - навіть у самих послідовних раціоналістів залишаються, щонайменше в підсвідомості, елементи міфологічної свідомості: ірраціональні, образні, чуттєві уявлення про загальний смисл й цілісність буття як умови абсолютної стабільності. Бажання вічності нерозривно пов'язане з відповіддю на питання про сенс власного існування, і ця постійна внутрішня потреба посилюється кожним нагадуванням про власну смертність, народжуючи в підсвідомості образи-символи, які алегорично дають відповідь на головне питання або якимось трактують його» [33, с. 40-41].

Таким чином, в міфі реалізується потреба в сенсі і стабільності, які є невід'ємною частиною життя людини. Зазначене підтверджує невизначеність міфу в людському світосприйнятті і доводить його значимість у формуванні особистості. Надаючи людині можливість не тільки психологічно адаптуватися, але й створюючи комфорт і прийнятність навколишнього світу,

міф одночасно і олюднює його. Зазначене викликає потребу у творчості, тобто пошуку сенсу, де міф постає в якості основного способу формування смислового поля культури.

Незалежно від домінуючого в суспільстві світосприйняття, міф забезпечує цілісність уявлення про світ, так як поєднує уявлення про причинності і тип колективної пам'яті таким чином, що вони не тільки не суперечать один одному, а й одночасно зберігають властиву світу природну мінливість. Завдяки цьому цілком можливою стає психологічна адаптація людини до будь-якої ситуації і формування цілісного уявлення про світ.

Не дивлячись на різноманітність теорій дослідження міфу, всі вони єдині в одному: як би міф не трактувався (алегорія або символ, поезія або наука, архетип чи структура), в ньому фактично завжди знаходили тільки те, що бачив у ньому сам дослідник. Саме тому, як стверджує Б.Девідсон, «вивчати міфи з точки зору їх «прихованого сенсу» - алегоричного або символічного, евгемерічного, натуралістичного, архетипового або структурного - неправомірно ні для з'ясування природи самого міфу, ні для виявлення його когнітивної ролі. Однак, можна і потрібно досліджувати міфи з іншої точки зору - антропологічної або соціально-психологічної, а саме: якщо людина створює міфи, то їй це чомусь потрібно; досліджуючи міфи, необхідно враховувати той важливий факт, що це був не просто якийсь текст, який належить певній культурі, а «тлумачення і пояснення світу, які вступили в силу закону, що регламентує життя людини» [9, с. 88].

Можливо здається дещо суперечливим припущення про те, що висхідною точкою людського прогресу є вищий тип знання, а саме, - інтуїція чистого буття. Однак слід пам'ятати, що інтелектуальна сфера людського розвитку рухалася не стільки від нижчого до вищого, скільки від змішаного до роздільного.

Світоглядна картина, яка формується міфом, охоплює всі сторони дійсності, які можуть підлягати людському сприйняттю. В межах світобудови не існує предметів і явищ, які не можуть поставати в якості джерела і основи

для міфогенезу. З одного боку, це свідчить про те, що міф є тотальною формою світосприйняття, здатною вмщати і освоювати культурні новації. З іншого боку, процес міфогенезу визначає те, що картина світу стає незавершеною - як просторово, так і енергетично: міф за своєю природою рухливий, він «саме трактує ... про події» [24, с. 108]. Звідси випливає можливість розширення міфологічного простору, що є наступною за подіями в матеріальному світі.

Основні дійові особи і об'єкти світу, створені міфологічною свідомістю, проходять через призму символічного сприйняття. Під символічністю в даному випадку мається на увазі розуміння символу як поєднання зовнішньої форми і внутрішнього змісту з наділенням об'єкта опису додатковим значенням, приписування йому особливого місця в системі космічних зв'язків. У різні історичні періоди перебування в предметах навколишнього світу символічних шарів мало різну ступінь уніфікації, найменший ступінь яких властивий відкритим демократичним суспільствам, де особливості суспільної свідомості дозволяють здійснювати індивідуальний пошук символічних шарів в феномені навколишнього світу.

Незалежно від типу культури і форми суспільного розвитку для кожного індивіда міф постає як особистісний стан, сприйняття життя конкретним суб'єктом [24, с. 118]. Аналогічним чином сама людина постає як генератор міфологічних подій різного рівня значущості.

Формування картини світу здійснюється на основі набору принципів, що протиставляють міф іншим формам світогляду [53, с. 149]. Перш за все це відсутність уявлень про принципову різницю між матеріальним і духовним буттям. Матеріальне і духовне існують в єдності. Кожен предмет, річ або явище є живими, містять в собі або священну істоту, або душу. Все в світі має єдине джерело походження, який поєднує матеріальний і духовний стан. Загальна натхненність породжує онтологічну рівноправність людей і оточуючих їх речей. Цією ж обставиною можна пояснити і легкість перетворень в міфі: одні предмети легко стають іншими: людина перетворюється на звіра, духи переселяються з одного тіла в інше, нерухоме

стає рухомим і навпаки. Чітко дана характеристика міфу збереглася на рівні фольклору. Міф створює відчуття ілюзорності кордонів між речами та істотами.

Картина міфологічного світосприйняття доповнюється твердженням єдності людини і Космосу, які тлумачаться в організмічному ключі. Суб'єкт постає як невід'ємна частина космічного дійства і тому вибудовує власну поведінку відповідно до принципів існування навколишнього світу. Саме поняття оточення стає умовним, оскільки не існує протиставлення суб'єкта і об'єкта, а також вибудовування ієрархічних зв'язків між живими і неживими істотами, живими і неживими, людиною і тваринами. У зв'язку з цим можна говорити про відсутність поняття «природи» і проблеми вибудовування відносин з нею. Світ існує в єдиному ритмі, якому підпорядковуються всі створіння.

Єдність людини і світу поєднується в міфі з нероздільністю душі і тіла. Тому він не конструює уявлення про душу як початку, що протистоїть тілесності і домінуючому над нею, як і тверджень про наявність у людини специфічного внутрішнього світу.

Міфологічна культура в будь-якому зі своїх варіантів функціонує за єдиним принципом - архе. Це такий собі ідеальний зразок, який виник спочатку і визначає протікання всіх подій й існування всіх речей. Таким чином, виникає особливе міфологічне коло: всі людські дії постійно повертаються до цього зразка. Оскільки для міфологічної культури існує певний зразок, і всі дії є космічно значущими, міф фатальний, то у його межах існує уявлення, що все в світі здійснюється за тим планом, який намічений долею. Для людини не існує ніякої свободи вибору, тільки космічне приречення. Тому в архаїчній культурі не розвинена ідея відплати за вчинені в житті вчинки, оскільки вони залежать не від людини, а від її жереба. Будь-які спроби подолати веління долі закінчуються невдачею.

Висновки до розділу 1

Дослідження концептуальних поглядів на міф як найважливішу структуру духовного буття людини та історію їх формування дозволяє сказати, що такий аналіз міфу починається з ритуально-соціологічної його інтерпретації в середині 19 століття. Потім його продовжують представники психоаналітичної концепції (Карл Юнг), далі істотний внесок робить Е. Кассінер, а в середині ХХ століття представник структуралізму - К. Леві-Строс. І нарешті, нинішня інтерпретація міфу як нумінозного досвіду (М. Еліаде), яка розглядає центром міфу архетип, який є виявом божественної реальності.

Міф являє собою початковий механізм функціонування культури, реальну дійсність, в якій існує людина. Це цілісна система світосприйняття, що підкоряється єдиним принципам і розкривається людині в символічних образах.

Незалежно від домінуючого в суспільстві світосприйняття, міф забезпечує цілісність уявлення про світ, так як поєднує уявлення про причинності і тип колективної пам'яті таким чином, що вони не тільки не суперечать один одному, а й одночасно зберігають властиву світу природну мінливість. Завдяки цьому цілком можливою стає психологічна адаптація людини до будь-якої ситуації і формування цілісного уявлення про світ.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІФІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

2.1. Сучасні передумови повернення до міфу

Щоб пояснити, на перший погляд, досить заплутану ситуацію з бурхливим відродженням міфу в сучасному суспільстві, яке під тиском науки

давно відреклося від міфу і міфотворчості, віддавши це заняття людям відсталим і неосвіченим, вчені заговорили про кардинальний перелом в суспільстві і в свідомості людей, що супроводжується поверненням до так званої «нової архаїки».

Відповідно до даної версії, розвиток масової культури і помножені на філософію постмодерну технології маніпуляції створюють сприятливе середовище для соціальної міфотворчості. І з цим немає сенсу сперечатися. Але в підсумку все зводиться до загальної деградації. «Складність ситуації «подвійного перелому» значно перевищує пізнавальні та адаптаційні можливості індивідуума, - нарікає з цього приводу Ю. М. Загвозкіна. – звідси виникає парадоксальна архаїзація сучасного суспільства, в якому «людина розумна» перетворюється на «людину міфологічну». Нова архаїка супроводжується процесами хаотизації, плюралізації і маргіналізації свідомості, загальною деструкцією пострадянської ментальності» [11, с. 3].

Іншими словами, людина стала жертвою обставин, трансформуючись в нових умовах за принципом «солоного огірка», згідно з яким, хоче чи ні огірок бути солоним, але якщо потрапив у банку і залитий розсолем, то вже нікуди не дінеться.

Однак, наскільки логічно пояснювати процес реміфологізації і підвищеної уваги науки до міфу не новим рівнем розвитку сучасної науки і збільшеними можливостями її в пізнанні міфу, пов'язаними з відкриттями сучасних міфологів від О. Лосева до К. Леві-Строса, а розвитком масової культури, масовізацією громадської свідомості і пануванням у культурі буденної свідомості та постмодерну? Якою мірою спроба пояснити нові соціокультурні явища, що пов'язані з реміфологізацією загальної тотальної деградації, обґрунтована?

При цьому прихильники даної концепції не розуміють, що універсальна пластичність міфу дозволяє йому будь-яке середовище зробити сприятливим для міфотворчості [40, с. 167]. Адже міф з усього може отримати те, що потрібно для його функціонування [42, с. 28]. З великого і малого, вічного і

миттєвого, збирання і розпаду, творення і руйнування, з об'єктів культу і з їх розвінчання, з хаосу і ієрархії, з любові і ненависті, рівності і волі, з прагнення до морального або порочного, високого чи низького, через критику і вихваляння, сакралізацію або нігілізм.

Одним словом, міф виникає з усього і реалізується через все, що може стати для людини або суспільства значущим, незалежно від того, вважають дане суспільство демократичним або тоталітарним, чи встановлюється у ньому влада переважно насильством або маніпуляцією, чи є це суспільство за своєю структурою масовим або суто ієрархічними [41, с. 110]. У будь-якому випадку міф зробить свою справу і породить у суспільстві ті уявлення, які люди хочуть мати і готові прийняти як належне.

Тому, не заперечуючи процесів, що відбуваються в принципі, уточнимо, що своєрідне перетворення «людини розумної» на «людину міфологічну» пов'язане не стільки з архаїзацією суспільства, яке як би автоматично має супроводжуватися й архаїзацією, а в обивательському поданні - дебілізацією свідомості, або з розквітом так званих «імагінаційних» технологій, скільки зі спробами компенсувати прогалини в уявленнях суспільства, пов'язаних з тим, що в ньому за останні десятиліття відбулося.

Міф повернувся. Але чому і на яких підставах, вчені відповісти не можуть. Воно й зрозуміло, адже пояснення вони шукають на базі панівних в суспільстві стереотипів, а згідно з ними, міф «повернутися» не повинен був ні за яких умов, так як наука забезпечила людині «презумпцію раціональної свідомості», як здавалося, назавжди.

З цього приводу зауважимо, що подібний підхід спрощує аналіз до сфери звичного, роблячи його зручним для розуміння. Але справжньої відповіді він не дає, так як те, що представлено в ньому як відповідь, на ділі швидше тішить людське самолюбство і марно «латає» аргументацію минулих часів, що швидко розповзається, коли людина була впевнена, що з міфом вона розправилася раз і назавжди. А тому відповідь на питання: як, з якої причини «людина розумна» раптом стала «людиною міфологічною»? - впливає з

вищесказаного: виключно під впливом соціальних обставин.

З одного боку, на неї впливають соціально-економічні зміни, які пов'язані з тотальною архаїзацією (а точніше - з розвалом) економіки. З іншого - інформаційні («імагінаційні») технології, що нівелюють індивідуальну свідомість до рівня масової. І все начебто ясно і зрозуміло. При цьому подібна аналітика ігнорує той «суб'єктивний» факт, що людину не можна практично непомітно для неї підвести до такого внутрішнього стану, для виникнення якого у неї не склалося причин. «Шляхетна» людина не може стати «підлою», якщо ця підлість не була закладена в ній раніше. «Правдивий» не стане «брехуном», якщо не вміє брехати, як би середовище на нього не впливало. Одним словом, людська свідомість в змозі нести в собі і «раціональний», і «міфологічний» початок, використовуючи їх тією мірою, якою це необхідно для людини.

Звідси випливає той факт, що на відміну від економіки, яка дійсно за період незалежності пострадянських держав значною мірою архаїзована, розгубивши свої колишні досягнення кількісно і якісно, свідомість людей не архаїзована. але лише в умовах кардинального соціального перелому перемкнула акцент з раціонального («лівопівкульного») мислення на «міфологічне» («правопівкульне»). Інакше кажучи, в сучасному суспільстві ми не знайдемо виключно людей «розумних» або «міфологічних», так як кожна людина несе в собі і те, й інше, незалежно від розуму та освіти. І в різних ситуаціях, залежно від особистої або соціальної потреби, людина буде вдаватися до тих способів мислення, які їй на даний момент краще підходять, навіть не замислюючись про це [42, с. 71, 192].

Виходить, міфологія не повернулася, а виявилася доступною науковому розумінню в нових умовах і за нових можливостей науки, яка відкрила для себе міф заново. І тепер науці необхідно зважати на те, що людина рівною мірою є істотою, яка і раціонально мислить, і міф створює.

Однією з популярних свого часу ідей була думка, що міф у міру розвитку людства якщо не зникає, то обов'язково вироджується. І значить, ті міфи, які

трапляються нам у житті на кожному кроці - і не міфи зовсім, а якісь «псевдоміфи», симулякри. «Міфи вироджуються, - писав з цього приводу Р. Марле, - символи секуляризуються, але вони ніколи не зникають, навіть у такому раціональному столітті, яким був дев'ятнадцятий. Символи та міфи корінням сягають глибокої давнини: вони складають частину людського існування, і немає такої сфери людського життя, де б вони не зустрічалися» [28, с. 53].

Погоджуючись з останніми висловлюваннями Р. Марле про те, що «символи і міфи корінням сягають глибокої давнини» і «складають частину людського існування», висловимо незгоду з його думкою про те, що «міфи вироджуються», а «символи секуляризуються». Подібні висловлювання можна порівняти з точкою зору М. Мюллера про те, що міф є «хворобою мови» або іншим твердженням, що міф бідніє.

Щоб відповідати відображеній ним реальності, міф трансформується під неї тією мірою, якою необхідно, і плодить тим самим нові міфи, в тому числі і про своє виродження. З іншого боку, констатація секуляризації символів, що має місце, не відображає процес у всій його повноті і складності. І ми не зможемо його відбити. Але, в свою чергу, констатуємо, що секуляризація символу не скасовує його вихідної сакральності, адже такі явища, як міф і символ здатні обслуговувати різних людей і різні співтовариства одночасно на профанному і сакральному рівнях однаково ефективно. Аби була в цьому потреба.

Втім, існує й інша точка зору, згідно якої, міф під впливом рефлексії зникає [58, с. 30]. «Міф як *status naturalis* [природний стан (лат.)] зникає, переходячи в безначальну і в той же час незавершену історію його рецепції» [17], - вважає А.Б. Кільхер. Однак, якою мірою історія прийняття міфу суспільством пов'язана з його зникненням, не дуже зрозуміло. Хоча, якщо врахувати, що в даному випадку мова йде все-таки не про зникнення міфу в принципі, але лише про так званий його природний стан, а під природним станом розуміється щось звичне, то, мабуть, мова тут йде про міф первісний,

традиційний, архаїчний, який для сучасного суспільства дійсно не типовий. Але, з іншого боку, вважати сучасний міф неприродним, на наш погляд, для міфолога протиприродно.

Ось чому, на наш погляд, мова в даному випадку йде не про знищення, а про трансформацію міфу, яка на сам міф принципово ніяк не впливає. В першу чергу тому, що для логіки міф настільки ж невловимий, наскільки будь-яка ідея, формула, поняття або схема в змозі передати всю повноту відображеного нею життя. «Так як же ця повнота, - τό πλήρωμα -, божественного життя може бути покладена у вузьку труну логічного визначення?» - вигукував з цього приводу П.А. Флоренський, мимоволі навіваючи знамениту гьотівську думку «теорія, мій друже, суха, але зеленіє древо життя» [49].

Розвиваючи свою думку далі, П.А. Флоренський писав, що «стаючи вищим критерієм, поняття тим самим робить вже непотрібним будь який прояв життя. Мало того, так як ніяке життя не може бути порівняне з поняттям, то рух життя неминуче переливається за намічені поняттям кордони і, тим самим, виявляється шкідливим, нетерпимим» [49].

Однак, хоча дана позиція П.А. Флоренського і не позбавлена підстав, вона все ж таки дещо абсолютизує так само як роль, так і шкоду понять, протиставляючи їх тому життю, яке вони покликані характеризувати. Але може бути застосовано до міфу, який через твердження логіки, як єдино допустимого і правильного способу мислення був оголошений «шкідливим» і «нетерпимим», відповідає цілком тому, що щодо всіляких наукових й інших логічних побудов міф і є те життя, яке логіка не може ні знищити, ні прийняти [42, с. 171].

Тому, на наш погляд, так званим псевдоміфом є міф, який нездатний задовольняти запити соціуму. Нездатність міфу задовольняти масовим очікуванням призводить до втрати його енергетики. І на місце старих міфів приходять нові, що відповідають новим очікуванням і вимогам. Тому в результаті уходу одних міфів і приходу інших саме міфотворчість не зникає, в

рамках міфологічного поля відбувається підміна одних міфів іншими. Але для обивателів цей процес сприймається як перемога розуму над міфом. Насправді один міф замінює інший.

Залишається лише дивуватися тому, наскільки міф, незважаючи на велику кількість присвячених йому досліджень, примудряється зберігати стійкі уявлення, які можна назвати міфом про міф. Їх головна вихідна теза полягає в тому, що міф - помилкове, упереджене, примітивне пояснення реальності. І ховається за цим, для одних - простота і зрозумілість, для інших - архаїка і примітив.

Однак, якщо скинути покриви цієї міфології, то з'ясується, що за «примітивністю» міфу ми приховуємо своє нерозуміння, в основі якого наше примітивне ставлення до нього, викликане нашими міфологіями. Ставлення зрозуміле тим, що ми досліджуємо незрозуміле і одночасно чуже. Але, згідно міфічної логіки, коли відбувається подібне, наша психіка повинна підібрати нам таку правдоподібну відповідь, яка дозволить вважати пізнаване, якщо не рідним, то хоча б зрозумілим. І тоді виникає таке уявлення, яке науковим дослідженням про міф ніяк не відповідає, але дозволяє нам за рахунок міфу самостверджуватися, вважаючи схильність до міфотворчості - долею неосвічених, незнайомих з логічним мисленням людей. В результаті, ті, хто мислить подібним чином, потрапляють в пастку свого міфу про міф, з яким житимуть [42, с. 171]. Однак більшість людей просто цього не знають.

Зовнішній спостерігач сприймає міф як щось умовне; те, що є наслідком певних історичних обставин і використовується людьми для досягнення своїх цілей і контролю над людьми. При цьому, борючись з одними міфами, ми використовуємо інші, рятуючись від одних міфологічних режимів, ми ховаємося за іншим.

Більше того, нерідко міф і контрміф розміщуються в рамках однієї міфологеми. Наприклад, дожовтневий і радянський міфи про Господаря і сильну владу протистоять один одному і одночасно один одного «підпирають». Або міфи, що протистоять один одному, про лібералізм і

тоталітаризм, відкрите і закрите суспільства, по суті, складають один міф про справедливий світ, в основі якого лежать різні міфологізовані принципи і підходи.

Подібну ситуацію можна назвати своєрідною грою міфічних масок, плутощами міфу і плутощами з міфом, які, стосовно людей, дуже нагадують спробу обдурити самих себе. Так, плутуючи з міфом і представляючи його таким, яким йому, за нашими уявленнями, має бути, ми самі стаємо в зоні крутіства міфу, який грає з нами, задовольняючи наші бажання і представляючись для нас в тому вигляді, який ми готові прийняти.

Хочемо ми вважати міф плодом творчості примітивних народів, і образ цього бажання виявляється в нашому розпорядженні. Хочемо переконати себе, що сучасних міфів не буває або що вони - не міфи зовсім, а лише псевдоміфи - і міф робить те, що ми хочемо, пропонуючи нам відповідну теорію. Подобається нам самостверджуватися за рахунок міфу, і він тут же пропонує нам варіанти – один вигідніший за іншого. І кожен наділений своїм змістом і представляється нам реальністю.

Зрозуміло, що справа в даному випадку не в міфі як такому, а в людині, бо міфи створює вона. А потім людина звинувачує міфи в тому, що створила сама.

Підсумовуючи, конкретизуємо причини, що обумовлюють широке поширення міфів і міфологічної свідомості в сучасній культурі.

По-перше, у зв'язку з розвитком суспільного пізнання виникає суперечність між постійно зростаючими обсягами поточної інформації й інформаційних фондів і фізичними можливостями індивідуальної пам'яті освоїти їх. Це протиріччя отримало назву криза інформації, яке призводить до міфологізації свідомості.

До міфологізації свідомості призводить і та обставина, що знання, які виробляються вченими, часто приймаються повсякденною свідомістю на віру, так як перевірити чи довести їх людина, що не володіє спеціальними знаннями, не в змозі. Таке сприйняття на віру необхідне для того, щоб масова свідомість

освоювала знання, здобуті вченими, що дозволить суспільству здійснювати прогрес. Однак це ж призводить до міфологізації.

По-друге, відсутність повної інформації з того чи іншого предмету призводить до появи так званих «білих плям». Для отримання цілісної картини світу, повної образної уяви, так необхідній людській свідомості, в хід йдуть судження за аналогією з уже відомим.

По-третє, в сучасному суспільстві, в ситуації збільшення різномірної інформації, відсутній еталон. Відбувається втрата особистістю здатності орієнтуватися у мінливому зовнішньому світі, що породжує розгубленість індивіда і судомний пошук ним екзистенціальних координат, якими і постають соціальні міфи.

Крім того, швидкому поширенню міфів сприяють особливості мислення, що характерні для сучасного суспільства: чи не критичність в сприйнятті дійсності; наявність стійких упереджень до відомостей, поширених офіційними джерелами; низька інформаційна культура.

2.2. Особливості сучасних міфів

Проблемі сучасної міфотворчості на даний час приділяється значна увага. Мабуть, подібна ситуація обумовлена переоцінкою феномену міфу і його ролі в суспільстві. Закріплення за міфом статусу універсального культурного феномену і призводить до виникнення проблеми сучасної міфотворчості. Що являє собою сучасний міф, який його зв'язок з міфом традиційним, яка роль сучасного міфу в суспільстві? Відповіді на дані питання мають важливе методологічне значення, оскільки дозволяють зрозуміти механізми різних соціальних процесів.

Міф, залишаючись невід'ємним способом буття людини в культурі, в міру цивілізаційного поступу людства періодично змінює свої форми, форми прояву міфологічного. Ліки міфотворчості різноманітні. Кожен історичний тип свідомості характеризується певною своєрідністю деякої конкретно-

чуттєвої міфологічної образності.

Сучасна людина, часто не усвідомлюючи того, постійно живе в світі міфів. Ще Е. Кассіер писав: «Ми не можемо повністю придушити міф чи вигнати його з нашого життя - він завжди з'являється в новому обличчі» [15, с. 154]. Причому міф є абсолютно природним і самоочевидним для людини, що живе в культурі цього міфу, - підставою самого її буття.

Міф завжди іманентний культурному досвіду епохи, тому з плином часу він піддається трансформації, видозмінюється, зберігаючи свої формальні характеристики, свою «міфологічність». Відгомін архаїчних міфологій простежується у більш пізніх міфологічних образах і сюжетах. Такі вчені, як О. Лосєв і Р. Барт, наприклад, вважали, що сучасна епоха продукує міфи навіть більш активно, ніж попередні культурно-історичні епохи [5]. Е.М. Мелетинський, визнаний авторитет в дослідженні міфів, зазначає, що «етнологія ХХ століття довела, що, по-перше, міфи в примітивних суспільствах тісно пов'язані з магією та обрядами і функціонують як засіб підтримки природного і соціального порядку; ... по-друге, міфологічне мислення має відому логічну і психологічну своєрідність; ... по-третє, міфотворчість є ... символічною мовою, в термінах якої людина моделювала ... світ, суспільство і саму себе ... Міф ... є специфічним для культур архаїчних, але в якості такого собі «рівня»... може бути присутнім в самих різних культурах ...» [29, с. 153].

Пізнання людиною навколишнього світу і свого місця в ньому передбачає наявність певної міри відповідності соціальних установок і освоєних «категорій» міфу. На наш погляд, на рівні окремого індивіда повністю нереальною є ситуація тотального придушення і викорінення структур міфу, навпаки, саме кожна окрема людина постає гарантом постійного поживлення в колективному мисленні того чи іншого аспекту міфічного.

Наукове пізнання сутності і механізмів дії міфу не повинно супроводжуватися спустошенням і тотальною демістифікацією цього

феномену. Якщо міф був єдиною системою відчуття і мислення, акумулятором і ретранслятором досвіду освоєння світу стародавньої людини, то сучасна, «розвинена» свідомість стикається з ним переважно в нестандартних для соціалізованого індивіда ситуаціях. «Міф більше не домінує у важливих секторах життя, він витіснений частково на більш приховані рівні психіки, частково у другорядну і навіть у безвідповідальну діяльність суспільства... Міф функціонує переважно у відволіканнях» [60, с. 39].

У первісному стані міф, а значить, і колективне несвідоме, повністю формували як індивіда, так і людство, саме тому стародавні культури і були заручниками тотального здійснення міфу. Підсумком поступового розвитку людської цивілізації, яка намагається болісно подолати міф, стала спроба сформувати «свідомість», яка однозначно б протиставила себе несвідомому як осереддю родового архетипового досвіду. У підсумку це призвело або до заперечення міфу взагалі, або до домінування в масових уявленнях його інтерпретацій на рівні ілюзій, фантазій, ідеологем.

Таким чином, можна стверджувати, що міфологічні мотиви і аспекти присутні в соціальній організації завжди, незалежно від того, усвідомлюються вони людьми чи ні.

Переважна більшість міфологічних образів має архетипове походження. Образи ці спливають спонтанно або витягуються цілеспрямовано з глибин людської психіки. Але звідки вони там беруться? Чи є вони відображеннями якихось реальних структур, що існують незалежно від людської психіки, або ж вони цілком – продукт уяви, що розігралася, що відхилилася від норми психіки, патологічний результат змінених станів свідомості? Відповідаючи на це питання, К.-Г. Юнг вважав, що, подібно до соматичної спадковості, існує спадковість психічна і що психічні образи в персоніфікованій або речовій (безособовій) формі успадковуються людиною із покоління в покоління. Точніше сказати, успадковуються не власні образи, а певні психічні структури («комплекси», «архетипи»), якими ці образи провокуються [62].

Відступаючи в міфологічний простір, психіка людини спирається на

архетипи. Так архетипова пралогіка опозицій діє в соціально-політичних міфах. Причому чуттєво-наочні, емоційно-насичені образи «переконають» обивателя швидше, ніж логічні доводи. Ще на початку 30-х років О. Лосєв, звернувшись до комуністичної міфології, наводив приклади з оточуючої його політичної дійсності: не тільки «привид бродить по Європі», а й «оскалюють зуби шакали імперіалізму», «з'яють пащею фінансові акули» і т. п. [26, с. 97].

І на сьогоднішній день джерело зла в будь-якій ситуації відшукується досить швидко, при цьому формуються відповідні міфи про «осі зла», про «ісламський тероризм» тощо. При цьому ігнорується потреба в пошуку причинно-наслідкового зв'язку, вельми обтяжливого, а найчастіше недоступного для масової свідомості.

Зі зміною суспільного устрою міф не зникає, а набуває іншої форми існування, але як і раніше залишається реальніше за будь-яку реальність. Будучи продуктом людської фантазії, він здійснює аж ніяк не фантастичний вплив на суспільство. Таке явище можна пояснити тим, що, з одного боку, міф постає результатом осмислення космічних, а не звичайних життєвих ситуацій, а з іншого - засобами соціальної міфотворчості будь-яка елементарно-побутова подія може бути витлумачена у всесвітніх масштабах, набуваючи, не дивлячись на свою малість і нікчемність, значення чогось піднесеного. Так, з хаосу подій, що оточують людське суспільство, міф за законами своєї логіки вибудовує історичний порядок. А свідомість приймає цей порядок на всіх структурах свого існування. «Так чи інакше, більш-менш логічно, але кожен раз в міфі постає в упорядкованому вигляді те, що обступає людину як темна безодня, перед обличчям якої у неї може виникнути лише одне почуття - страх, що вона не впорається з цим невідомим» [10, с. 32].

Внесення елементів архаїки в сучасність робить суспільство повністю архаїчним, оскільки для архаїчного суспільства характерна якраз впорядкованість, стабільність світогляду - стійка картина світу, канонічний порядок речей, фіксована символічна функція, яка повертає предмети і явища з профанного світу до сакрального стану. Криза сучасного світогляду зажадає

з архаїки символізм сприйняття, прагнення до відшукування картини світу, яка задовольнила б запит на знищення катастрофічних змін в суспільстві, виведення смислів буття шляхом впізнавання, звірення з культурним прецедентом.

Оскільки правила і закони колишнього соціального простору перестають діяти, досвід передається не у вигляді знання про ці правила і закони, а у вигляді міфосюжетов, заснованих на системі символів, що знімають складну рефлексію, яка усуває уявлення про випадковість. Знакові системи і символи набувають найважливішої ролі, символічні цінності виявляються вищими за всіх інших, оскільки ними актуалізується несвідоме, що приховує рушійний інструмент соціальних процесів [19, с. 65].

У повсякденному поданні міф - є казка, вигадка. Сучасна людина вважає себе істотою раціональною, що виключає те, що її образ думок і вчинки можуть визначатися міфами. Однак при уважному розгляді наша раціональність виявляється всього лише спробою прикрити раціональними доводами ті думки і вчинки, які продиктовані імпульсами, що виходять із сфери несвідомого.

У міфі, як ніде, яскраво ілюструється уявлення про те, що раціональна ідея може мати ірраціональні джерела. В давнину міфологічна реальність оточувала людину на кожному кроці, а сьогодні міф стає зворотним боком будь-якої ідеї – особливо ідеї соціальної. Реальне життя не вкладається в раціональні схеми. Повнота і складність буття передаються за допомогою певних «кодів інформацій» - міфів. Буденна свідомість з давніх часів до наших днів живе в світі міфів. Поняття «сучасна людина» є відносним. Архаїчні форми мислення все ще не загубилися в її свідомості. Наприклад, як показує політична практика, вони часто визначають поведінку і вчинки, як політичних лідерів, так і більшості народу. За удаваною сучасністю можна виявити при уважному розгляді рушійні механізми часів дитинства цивілізації.

К.Г. Юнг, характеризуючи сучасну епоху як кризову, переносить цю характеристику і на людську психіку. Він вважає, що сучасна міфотворчість

не має суто раціонального характеру. На його думку, раціональна аргументація діє до тих пір, поки люди хоча б до певної міри є вільними від емоцій. Але варто «температурі афектів» піднятися вище критичної позначки, можливість результативного застосування розуму знижується, а його місце займають гасла і химерні фантазії. Колективна одержимість швидко розвивається в психічну епідемію, і ті елементи, які суспільство ледь терпить в нормальному стані, виявляються на чолі столу, а іноді і на вершині влади. Такі індивіди завжди присутні, вважає Юнг, оскільки на одного душевнохворого (близько 1% населення) припадає до 10 осіб з латентно протікаючим психозом. Мислення у них саме по собі наближене до «одержимості» і, коли розпалюються пристрасті, ці люди виявляються найбільш пристосованими до ситуації. Напівбожевільні фантазії легко заражають тих, хто ще вчора був зразком розсудливості. Маса тягнеться до лідерів, які обіцяють прості рішення всіх проблем шляхом насильства. Елементарною аксіомою колективної психіки Юнг вважає моральну і духовну неповноцінність масової людини. Вона позбавлена відповідальності, а нулям потрібен вождь, тобто одиниця, що поставлена перед нулями.

Таким чином, «раціоналізм» сучасних міфів не є абсолютним. Вождь цілком може стати носієм «колективних бажань» несвідомо і так само жити в міфі, як і обиватель [63, с. 65-66]. Він акумулює колективні бажання, стаючи механізмом досягнення мети.

Що змушує людину весь час повертатися до міфів? Е. Кассіер вважав, що людина «не протистоїть реальності безпосередньо, вона не стикалася з нею, так би мовити обличчям до обличчя, фізична реальність як би віддаляється в міру того, як зростає символічна діяльність людини. Людина не може жити в світі суворих фактів або згідно зі своїми безпосередніми бажаннями і потребами. Вона живе скоріше серед уявних емоцій, в надії і страхах, серед ілюзій і їх втрат, серед власних фантазій і мрій» [13, с. 521].

Іншими словами, між людиною і дійсністю необхідний посередник, який допомагав би людині сприйняти реальність в тому чи іншому вигляді,

визначити ставлення до неї. Однією з цих форм є міф. Міф є семантичне поле, на якому людина зустрічається з реальністю. Сама структура людської особистості вибудована на міфі. Міф - це інструмент моделювання навколишнього світу і одночасно спосіб самоідентифікації суб'єкта, рефлексії.

В архаїчному суспільстві міф і є дійсне життя. Він примиряє і гармонізує «онтологічні розриви» буття суспільства. Але для свідомості сучасної людини сутність міфу приховано. Їй незрозуміло, наскільки раціоналізм, розладнавши його здатність відповідати божественним силам та ідеям, віддав його на милість психічного пекла. Людина вважає, що звільнила себе від забобонів, але при цьому до небезпечної межі втратила свої духовні цінності. Її моральна і духовна традиції розпалися, і тепер вона розплачується за це дезорієнтацією і роз'єднаністю.

Міфи створюються колективно, і в цьому сенсі кожна людина є тією чи іншою мірою міфотворцем. Набувши суспільної значущості, міф створюється не тільки його початковим автором, а й усіма людьми, хто повірили в нього і поширюють. Подібно слуху, у міру свого поширення, він виправляється, доповнюється, обростає новими подробицями і аргументами, захоплює свідомість все більшого кола людей.

Однак людина створює не тільки колективні, а й індивідуальні, призначені для особистого користування, міфи. У своїх мріях вона постійно повертається в дитинство, проживаючи заново далекі події і «виправляючи» їх відповідно до її теперішніх поглядів на життя, ставить себе на місце інших людей, робить героїчні подвиги, перебільшує свої позитивні (з її точки зору) якості і применшує або переносить на інших негативні, аналізує пройдений нею життєвий шлях і продумує, як би вона побудувала його, почнися життя спочатку. Внаслідок складається підкоригований, виправлений, рафінований образ самого себе, нерідко дуже далекий від реальних якостей людини. Відповідно до цього, вона будує свої відносини з іншими людьми, намічає життєві цілі і відбирає кошти для їх досягнення, шукає виправдання для скоєних нею поганих вчинків. Інакше кажучи, людина вибудовує щодо себе

міф - «міф мого життя». І в даному випадку, можна сказати словами О.Лосєва, що «особистість є міф», що це - символ, який визначає траєкторію людського життя, його зміст і долю [20, с. 4-5].

«Завдяки своїй постійній активності і негасаючої актуальності міф як би постійно присутній «тут» і «зараз». Можна уявити собі, що для міфологічної свідомості існує якась «інша реальність», яка здатна актуалізуватися в «нашому» просторі і надавати на повсякденне життя людини відчутний вплив (або благотворний, або шкідливий - залежно від ситуації)» - пише дослідник С.Ю. Неклюдов [31, с. 14]. Але питання в тому, в якій ситуації міфи роблять благотворний, а в якій шкідливий вплив?

В даному випадку цікавим, на наш погляд, є порівняльний аналіз класичного та соціального міфу, запропонований дослідницею Є. Баландіною [4, с. 31] (див. Табл.).

Таблиця

Порівняльна характеристика класичного та сучасного (соціального) міфів

Класичний міф	Сучасний міф
Міф творчого (позитивного) впливу створюється з метою збереження роду, нації, держави	Міф руйнівного (негативного) впливу
Прагне до гармонізації особистості, суспільства і природи	Фабрикується в інтересах особливої частини соціуму, що призводить до руйнування соціальної цілісності
Народна творчість - основа створення міфу	В основі - технічні засоби поширення міфу, з метою впливу на громадську свідомість

Передається на підсвідомому генетичному рівні від покоління до покоління	Впливає на рівень несвідомого з метою придушення свідомої активності суспільства
Виконує функцію соціальної самоідентифікації індивідів і суспільства	Є способом соціальної деформації, розщеплення суспільної свідомості
Колосальне джерело масової енергії, її згусток, спосіб мобілізації цілих груп людей до певних дій	Засіб обману, породження страху, паніки і, як наслідок, паралізація соціальної активності
Сприяє збереженню здоров'я людини, народу, країни, природи	Породжує егоцентризм, зберігає здоров'я окремої частини суспільства, руйнуючи ціле

Джерело: [4, с. 31].

Визначаючи дуалістичну природу феномену міфу, як же вирішити проблему: без міфів можна, а з міфами погано? Вона вирішується «доказом» святості того або іншого соціального міфу, тобто лежить в його основі традицією і концепцією (якщо така певним чином проглядається). Традиція підлягає історичному обліку і культурологічному аналізу, а концепція, що вразлива в силу відносної цінності міфу, з точки зору сакральної істини - перевіряється на внутрішню несуперечливість і практичну придатність» [19, с. 37-38]. Тобто, міф дійсний для суспільства лише тією мірою, якою воно відчуває в ньому наявність хоча б однієї відповіді на життєво важливі для себе питання. Тому співпереживання міфічної історії, «персонажів» міфу, навіть при усвідомленні їх умовності, є необхідною умовою існування самого міфу.

Що стосується проблеми ідентифікації міфосвідомості в умовах актуально функціонуючого конкретного типу суспільства, то це відноситься до числа теоретично нерозв'язних. В цьому плані, на наш погляд, жодна соціальна теорія не в змозі уявити об'єктивного критерію, на підставі якого можна було б чітко відокремити міф від не міфу. Тим більше, коли мова йде про соціальний міф як сукупний образ епохи, обтяжений різними духовними нашаруваннями і утвореннями свідомості. Тому ідентифікація міфу можлива

тільки «ззовні», з позицій іншого соціального простору і історичного часу.

Висновки до розділу 2

До причин, що обумовлюють широке поширення міфів і міфологічної свідомості в сучасній культурі, можна віднести такі як: криза інформації, яке призводить до міфологізації свідомості; відсутність повної інформації з того чи іншого предмету, що призводить до появи так званих «білих плям». І породжує образну уяву; у ситуації збільшення різномірної інформації, відсутній еталон, відтак відбувається втрата особистістю здатності орієнтуватися у мінливому зовнішньому світі, що породжує розгубленість індивіда і судомний пошук ним екзистенціальних координат, якими і постають соціальні міфи.

Сучасні міфи, і за змістом своїм, і за формою, суттєво відрізняються від стародавніх. Але, як і останні, вони оволодівають свідомістю мас і спрямовують їх активність у відповідне русло. Особливо великою віра у подібні міфи стає в кризові для суспільства часи (війни, криза, революції тощо), коли колишні цінності інтенсивно руйнуються, а нові тільки починають формуватися.

РОЗДІЛ 3

МІФ І МІФОЛОГІЧНЕ В ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

3.1. Роль міфу у консолідації української нації

У стані ідентифікаційного *intermezzo*, як і деякі інші пострадянські суспільства, перебуває сьогодні Україна. Знаходження «між» різними орієнтирами ідентичності виявляється тією територією, де раціональні структури не спрацьовують. За таких умов, ірраціональне істотно впливає на

формування ідентичності. Наслідком є інтенсивна активізація етнічних сценаріїв ідентичності. Українська інтелектуальна і політична еліта до політичної кризи в Україні, яка почалася у листопаді 2013 року, щодо бажаного майбутнього країни не могла і до сих пір не може прийти до згоди. Тому вона безкомпромісно продовжує сперечатися і про минуле, пропонуючи публіці його несумісні й різні образи. В очах одних воно світле і заслуговує реставрації, в очах їхніх опонентів - негативне, що підлягає забуттю, а не відродженню.

Якщо спробувати виділити основні напрямки трансформації історичної свідомості в пострадянській Україні, то очевидні наступні.

Поступово формується на основі нових соціально-економічних і політичних реалій ліберальний трансформаційний варіант, в основі якого лежить бачення перспективи шляху до політичної нації з модерним типом історичної свідомості, що тяжіє до цінностей відкритого суспільства, входження до загальноєвропейського культурно-цивілізаційного простору і шукає в своєму минулому досвіді те, що свідчить про наявність в ньому родинних загальноєвропейських історичних компонентів.

Умовно цей шлях маркується як «європейський вибір», хоча прихильники цього вибору часто демонструють рудименти «радянської» історичної свідомості. Близькими до цього напрямку є погляди колишніх «шістдесятників», які еволюціонували у бік соціал-демократичної ідеології як однієї з течій європейського модерну і в баченні минулого часто схильні до виборчих підходів в оцінках окремих явищ. Вони є прихильниками такого варіанту трансформації історичної свідомості, яка зберегла в пам'яті наступних поколінь позитивний досвід соціалістичного будівництва, забезпечила реалізацію соціалістичного варіанту соціальної справедливості, гарантом якої повинна бути соціальна держава.

Особливе місце в мозаїці історичної свідомості сучасного українського суспільства належить націоналістично налаштованим верствам. Слід зазначити, що носії цих поглядів, як правило, є виразниками швидше

традиціоналістського світогляду, витoki якого слід шукати в етнічній свідомості.

З приводу самоідентифікації можна сказати наступне. Етнічності ми позбутися не можемо з дуже простої причини: це на рівні несвідомого. Інше питання, якщо українська нація намагається самостверджуватися в цьому просторі, це призводить до кризи в суспільстві, тому що самоствердження і орієнтація на виключно етнічну, національну ідентичність - це ситуація смерті для «Я». Залишається тільки «Ми», і «Воно», щось безособове і комунальне. Будь-яка ідентичність - це взагалі прекрасне алібі [64]. А з іншої сторони, ідентичність завжди дає відповіді, накладаючи заборону на питання як жити, тому кожен знає як треба жити, як треба думати, є традиції предків, і цього достатньо. І потім, етнізація національного. Люди беруть на себе право з'ясувати, хто «Я». Якщо вони знають, хто такий істинний українець, вони кажуть: «Ось повинен жити я так, і мислити так». За людину вже все зроблено і вирішено.

Ідеологічне обґрунтування цієї позиції можна знайти в тій традиції, яка представлена різними версіями націоналізму. Для сучасних ідеологів цього світогляду сутність історичного шляху Україна - українсько-імперське протиборство. Це чітко проявляється і в програмі, і гаслах «Правого сектору» в ході політичної кризи в Україні на початку 2014 року. В рамках цього сегменту історичної свідомості сучасного українського суспільства були сформовані як моделі розвитку незалежної України концепти відродження і державного будівництва, які орієнтували на національно-етнічний варіант української державності, особливий статус титульної нації, а у радикальному варіанті - визнання домінування титульної нації над меншинами, твердження домінування у всіх сферах життя, в тому числі і в культурі, пріоритет української мови. Це основа формування нової української пострадянської нації.

У суспільстві, особливо серед старшого покоління, досить поширеною є радянська свідомість з усіма притаманними їй рисами, що проявляється з тією

чи іншою мірою радикальності. Для носіїв цієї традиції характерним є: позитивна оцінка радянського минулого, яке оцінюється з позиції пієтету перед особливою роллю в світі і могутністю СРСР, прагнення до «жорсткого порядку», неприйняття негативних оцінок тоталітарного режиму, який асоціюється з фігурою Сталіна. Властивим для цієї верстви населення в останні роки є заперечення європейського вибору, посилення антиамериканізму, нагнітання імперської демагогії про «націоналістичні небезпеки», орієнтація на зближення з Росією, причому така позиція не на раціональні аргументи спирається, а має емоційне забарвлення і виражається в таких поняттях, наприклад, як міфологеми - «братські відносини» як форма взаємин між державами, «братські слов'янські народи» тощо. Носіями подібних поглядів є люди, які мають проблеми з визначенням своєї культурної або національної ідентичності, які скоріше визначають себе як «радянська людина». Як правило, до сучасних соціально-економічних реалій вони важко пристосовуються, навіть часто відкидають їх, шукають у радянському минулому духовного притулку, цінності сучасної національної культури для них є далекими, вони орієнтовані на сприйняття російської масової культури.

Всі ці напрямки трансформації історичної свідомості відбуваються на основі політичних міфів. Політичний міф можна розглядати як форму колективної психіки, яка пояснює політичну реальність цілісними чуттєво-образними засобами. Особливостями міфу є те, що він, по-перше, спирається на віру, по-друге, не піддається верифікації, а за своєю природою є ірраціональним, і здійснює постійний вплив на масову свідомість. За рахунок зазначених особливостей міф може грати як конструктивну, так і деструктивну роль в суспільстві [47, с. 141].

Так, скажімо, в кризовий період міфологізація колективної свідомості є порятунком від усвідомлення болючої реальності, що заважає повному відходу населення від суспільно-політичного життя, або, з іншого боку (як і сталося в Україні на початку 2014 р.), міфологізація певного політичного лідера або конкретної ідеї може також бути значним фактором консолідації

народу. Так, наприклад, привітання і гасло - «Слава Україні - Героям Слава!» – раніше, крім територій Західної України, не застосовувалося. Але за допомогою міфологем зараз це вітання застосовується і чути по всій Україні, від людей, які вважають себе патріотами країни.

Сучасні міфи дуже часто мають під собою основу в формі особливого глибинного пласту колективного несвідомого, яким є архетип, який відображає через символи і образи попередні історичні нашарування у вигляді вірувань, цінностей і традицій.

Необхідно відзначити, що в сучасних умовах основне навантаження з міфілогізації дійсності покладено на телебачення. Саме воно диктує сьогодні зразки поведінки, стандарти життя, формує нові міфи. Не випадково після анексії Криму в Україні заборонили показ російських каналів, не бажаючи піддавати населення України маніпуляції за допомогою міфів ЗМІ Росії. Крім того, і процес святкування можна визначити засобом збереження влади. Події, пов'язані з утворенням, і постійна пам'ять про засновників держав, є ідеологічною структурою, що інтегруючу функцію виконує. Більш того, ідеологічний процес починається саме зі святкування. Кожна нова держава як офіційне свято насамперед визначає. День власної незалежності, що, в свою чергу, має стати символом непорушності її суверенітету, утвердження святості державності в суспільній свідомості. День Конституції належить, наприклад, до подібних свят-символів, який визначає пріоритет законності, ідеї права, служить символом непорушності конституційно-правових основ функціонування держави, що для держав особливо актуально, які стали на шлях утвердження принципів демократії та формування правової держави.

Більш того, свої свята-символи має кожна сучасна розвинена держава світу. Слід враховувати, що має подвійний сенс і характер зв'язок між соціальним установками та соціально-політичними цінностями. Так, зокрема, коли існує розрив між особистими мотивами пануючими груповими (державними, національними) цінностями і, а тим більше, коли він збільшується, то в суспільстві відчувається ціннісно-ідеологічний дефіцит, а

отже, і виникає потреба виникає потреба в нових міфах, у формуванні нових цінностей, які б потреби особистості адекватно відображали і їх взаємозв'язок з груповими потребами (цінностями),

Специфіка політичного міфу як системи полягає в тому, що він передбачає дворівневу структуру: спеціалізований і повсякденний рівні політичної свідомості, два різних за спрямованістю структуроутворюючих відносин визначають функціонування якої. Політичний міф у зв'язку з цим може в різних формах проявлятися, залежно від того, на якому з двох рівнів політичної свідомості він реалізується і відповідно, що є визначальним в конкретній ситуації з числа цих двох структуроутворюючих відносин. Так, на буденному рівні політичної свідомості структуроутворюючих відносин, на якому забезпечується функціонування і становлення політичного міфу, є віра в уявний ціннісний ідеал для суб'єкта міфу, який є уречевленням системи цінностей, що в його свідомості переважає.

Спеціалізований рівень політичної свідомості структуроутворюючих відносин, який забезпечує функціонування і становлення політичного міфу, має мету, яка полягає в управлінні іншою свідомістю через включення до цієї свідомості організуючого центру політичного міфу, тобто міфологізованої ідеї соціально-політичного характеру [35, с. 205-206].

Ми можемо державні цінності визначити як уявлення, установки, цілі, оцінки, які мають значущість для держави, громадян і суспільства в цілому, обумовлені суспільною природою держави, і постають критерієм державного буття. Державні цінності на індивідуальному рівні є вимогою до суспільної поведінки громадян, і втілюються в політиці держави - на державному.

В Україні в трансформації історичної свідомості подолання негативних явищ як умова консолідації модерної української нації можливе тільки на шляхах відкритого загальнонаціонального публічного дискурсу з історичних питань. Сьогодні можна спостерігати швидше подолання носіїв різних течій, які не здатні почути один одного.

Подолання суперечності на рівні консолідації соціальної та культурної

спільнот України, створення культурних передумов трансформаційних процесів передбачає насамперед формування на сучасній основі всіх складових історичної свідомості (нових національних міфів, які б говорили про той ідеальний образі нації, до якого треба прагнути науковій, неідеологізованій історіографії, яка б забезпечила повноту і достовірність картини національної історії, сучасної філософсько-історичної теорії).

Особлива роль належить мистецтву, високопрофесійній, національній масовій культурі, яка б відповідала запитам сучасної молоді. Адже, в основному, міфологеми спрямовані на маніпуляцію свідомістю молодих людей, без достатнього освітнього історичного рівня і життєвого досвіду. Тому в Україні до цієї проблеми треба ставитися досить серйозно і на основі наукових досліджень щодо створення нових національних міфів.

3.2. Міф як засіб маніпулювання свідомістю українців

У політиці «основне завдання міфів - відобразити реальний стан речей і викликати у людей певні психічні реакції, емоції, душевні стани. Ці стани відтворюють вже іншу, більш уявну, ніж дійсно існуючу, реальність, але поки в неї вірять, дуже значущу для мас» [40, с. 171]. Ось чому міфи такі привабливі для влади. Адже вона тримається на громадській думці. Від того, чи підтримує суспільство дії влади, залежить їх ефективність. І тому міфотворчість неминуче стає особливим напрямком політики.

Мета політичної міфотворчості - контроль над умами людей, здійснюваний через формування «стійких смислів», що втілюються в різних громадських ідеях, цінностях, установках. Завдяки їм владі вдається виправдати свої дії, знайти підходящі для своєї політики пояснення, надавши їм необхідний і зручний для сприйняття сенс, трансформувати політику в думку і співвіднести його з тими цінностями, які політику освящать і виправдають.

Особливо важливим є здатність міфів «формувати в суспільстві

різноманітні враження, сприяти почуттю солідарності мас з нею; орієнтувати суспільну свідомість у позитивному напрямку, перетворюючи індивідуальні та колективні інтуїції у певну подобу соціальному досвіду, в систему позитивних соціальних цінностей» [40., с. 172]. І влада не може ігнорувати це, оскільки «той править світом, хто ... творить його міфи» [45, с. 6].

Формуючи психічні та ідеологічні установки, що володіють стійкістю забобонів, влада задовольняє соціальну потребу у взаємній згоді людей щодо певних звичних і бажаних цінностей, символів, ідей, що освячують їх приховані мотивації і явні інтереси. І тому, в тому, що в суспільстві панують ті чи інші міфи, слід звинувачувати не міфи, а тих, хто за ними стоїть. Хто їх використовує, щоб впливати на людей і маніпулювати їх свідомістю.

З іншого боку, вкрай важливо бачити і розуміти, наскільки збігаються інтереси народу, нації, держави з тими інтересами, які переслідує конкретна влада, правляча партія, політичне угруповання. І чим менш стабільною є соціально-політична ситуація, тим більше їх інтереси не збігаються, і тим більшою мірою міфи стають засобом маніпуляції свідомості, способом відходу від реальної дійсності і приховування насущних проблем.

Говорячи про природу виникнення і функціонування міфу, окремі політологи та історики стверджують, що до політичної міфології звертається лише «внутрішньо слабка» або «порочна» влада; що вона зживається в демократичному і «відкритому» суспільстві, що має доступ до політичної інформації. Але вони забувають, що міфів потребує не тільки влада, а й суспільство, що вони обидва зацікавлені в їх виробництві, роблячи міфотворчість особливим напрямком у діяльності держави і частиною суспільного життя. Таким чином, люди звільняються від аналізу, від розуміння, від важкої роботи з переробки політичної інформації, а натомість отримують надію. І тому з розвитком демократії політичні міфи не зникають. Змінюються лише роль і місце політичної міфології в суспільному житті, механізм її формування і ступінь впливу на суспільство. І оскільки «міф не тільки сприяє збереженню основних традицій в суспільстві, але постає

джерелом, механізмом його постійних змін» [40, с. 175], він може бути використаний не тільки для збереження певної влади, а й для її руйнування. І про це зайвий раз свідчить крах СРСР.

Розпад Радянського Союзу тридцять років тому багатьма сприймався як фатальна випадковість, тепер розглядається як історично зумовлена даність. Спроба зняти з людей «тягар» свободи в ім'я їх майбутнього щастя і «земного блаженства в соціалізмі» [6, с. 70] не вийшла. І та легкість, з якою розпад стався, багато в чому пояснюється крахом тих міфів і ідей, які лягли в його основу. Процес так званої «деміфологізації» соціалізму, що почався з

«перебудовою», не привів, як очікувалося, до перемоги реалізму, і місце старих радянських міфів зайняли нові. По суті, замість культу однієї зруйнованої системи утворився культ інший. І головним завданням національної культури України стало обслуговувати його. Хоча, тоді, на початку 90-х, багато хто наївно вважав, що нарешті «епоха брехні» закінчилася. Але епоха правди так і не почалася. Просто в процесі «бурі і натиску», що характеризувався науковим імпресіонізмом, політичною романтикою і національним екстремізмом, на зміну одним міфам прийшли інші. В результаті те, що було названо «деміфологізацією», стало звичайним способом утвердження в суспільстві нової історичної та політичної міфології.

Звичайно, національна держава повинна мати свої міфи, а їх характер і спрямованість визначаються формою і характером політичного режиму, основними напрямками його політики і ідеями, які ляжуть в її основу. Нова ієрархія ідей, інтересів, орієнтирів і духовних цінностей потребують їх обов'язкової міфологізації, і процес цей вже давно йде по всьому пострадянському простору.

Особливу роль в пошуку нових мобілізуючих ідей грає здатність суспільства до міфотворчості. Саме через неї суспільство осмислює своє сьогодення і майбутнє, формує своє ставлення до тих проблем, які необхідно вирішити. І тут визначальним є характер міфотворчості та її спрямованість, що свідчать не тільки про явні і приховані бажання і надії суспільства, а й про те,

що воно збирається в найближчому майбутньому зробити, які ідеї приведуть маси до руху і які лідери їх за собою поведуть.

В умовах модернізації сучасного суспільства, виробництва і впровадження нових технологій збільшується мобільність населення, розширюється комунікативний простір, ускладнюються суспільно-політичні зв'язки і відносини, з'являється потреба у формуванні людини нової передової культури, і як наслідок, зростає споживання знань. Незважаючи на збільшення обсягу інформації, що циркулює в соціумі на сучасному етапі, роль політичної міфотворчості, навпаки, зростає, дозволяючи політичному міфу поставати в якості невід'ємної частини політики. Мабуть, немає більш давньої форми систематичного політичного мислення, ніж міф, і немає сучаснішої, тому що і сьогодні причетність до національних, соціально-групових, професійно-кастових міфологічних комплексів як до неодмінної частини своєї цивілізації, об'єднує людей з різними життєвим досвідом, рівнем освіти та економічними можливостями.

Відомо, що влада тримається на громадській думці, і оскільки міф панує над людиною, влада повинна панувати над міфом, щоб через нього контролювати людей. Адже міфи не тільки надають осмисленість людському існуванню. Вони, виконуючи соціальне замовлення, забезпечують успішний пошук «правильних» відповідей, втілюються в цінностях, ідеалах, закріплюються в нормах, традиціях, ритуалах. І тому соціально-політична міфотворчість має бути особливим напрямком політики будь-якої влади. Її завдання - контроль над умами через формування стійких соціальних смислів, що визначають місце і роль суспільства і держави в світовому просторі.

Комплекс соціально-політичних міфів служить важливим показником стану політичної культури суспільства в цілому. Тому є актуальним вивчення політичної міфотворчості як процесу цілеспрямованого впливу влади на суспільство з метою конструювання відповідного політичного простору, образів, моделей поведінки за допомогою розробки та впровадження в масову свідомість політичного міфу, який і є структурним елементом цього процесу.

Аналізуючи наукову літературу, можна відзначити, що в 20-21 ст. був накопичений великий обсяг фактичного матеріалу в області вивчення міфів, релігійних символів і ритуалів, зроблені спроби дослідити архаїчні шари свідомості, були узагальнені стародавні міфологічні тексти, методами аналітичної психології виведена залежність поведінки людей від міфологічних образів підсвідомості.

Історія будь-якого народу є вторинною і похідною від міфу. Міф є своєрідною первинною формою життя, що визначає історію кожного народу» [15, с. 208]. Погоджуючись з точкою зору даних авторів, можна констатувати, що сучасний політичний міф, на відміну від традиційного, є, на нашу думку, моделлю бачення світу. А це не передбачає критичне осмислення дійсності. Сучасний міф не виникає спонтанно, як результат несвідомої діяльності людини або продукт уяви: це завжди раціональний компонент, можна сказати, штучне творіння, створене групою технологів, ідеологів. У такому ключі Е.Кассіре́р розглядає політичний міф як одну з політичних технологій, так званий «необхідний засіб, що використовується владою для маніпулювання суспільною свідомістю, коли всі інші засоби вже вичерпані» [15, с. 59, 61].

Як приклад, можна привести сучасну Україну, в якій нова українська «еліта» намагається переписати українську історію під себе, створюючи нові історичні міфи. На думку А. Ставицького, справа не тільки в тому, щоб перекласти провину за власну антинародну політику на колишній радянський режим, але і в тому, щоб здійснити «перекодування» смислів українського народу. Смислів, в основі яких лежать не етнічні, а цивілізаційні міфи [54].

У той же час, в науковій літературі досить поширена думка про ірраціональну природу політичного міфу. Так, наприклад, сучасний вчений Н. Шестов трактує його як стереотип, який має підвищену емоційну завантаженість і який змінюється залежно від властивостей і потреб конкретного етапу політичного процесу [57, с. 27].

Автор роботи розглядає політичний міф як ідею і одночасно як маніпулятивний механізм, інструмент цілеспрямованого впливу на

суспільство, впливу на масову свідомість з метою формування необхідних образів, оцінок. У зв'язку з цим можна говорити про те, що політичний міф більш раціональна конструкція, оскільки є усвідомленим засобом конструювання реальності, детермінована ірраціональним базисом, тобто є механізмом конструювання політичної реальності. Залишаючись, з одного боку, ірраціональною конструкцією, міф через взаємодію з політичною реальністю раціоналізується вже в своїй, новій якості, входить в політику як її інструмент і використовується для досягнення цілком прагматичних політичних інтересів і цілей. Тобто, на думку Е. Кассіра, «перед нами постав міф нового типу - міф повністю раціоналізований. Нашому XX століттю - великій епосі технічної цивілізації - судилося створити і нову техніку міфу, оскільки міфи можуть створюватися згідно тих же правил, як і будь-яка інша сучасна зброя, будь то кулемети або літаки. Це новий момент, що має принципове значення. Він змінить все наше соціальне життя» [16, с. 54].

Разом з тим необхідно відзначити, що політичний міф виконує вкрай важливу функцію забезпечення цілісності світогляду, досягнення світоглядного консенсусу різних соціальних груп. В умовах ціннісної невизначеності, перманентної кризи міф стає своєрідним захисним механізмом соціуму. На думку українського вченого Ю. Шайгородського, технологія створення міфів (як мистецтво, майстерність, метод перетворення даного на необхідне) ґрунтується на розумінні ступеня впливу міфу на свідомість людини, на її особливості, зокрема на те, що вона оперує не реальністю, а психологічними станами, очікуваннями людей [55].

Тобто, стихійна міфотворчість замінюється свідомим конструюванням міфів. Так, наприклад, скориставшись розпадом Радянського Союзу, крах якого значною мірою був результатом краху його міфів, національно мисляча українська інтелігенція проголосила курс на «прояснення постаті» і повернення до історичної правди [34, с. 83-87]. Але епоха правди так і не почалася.

Технологією міфотворчості в процесі конструювання політичної

реальності можна вважати процес впливу на політичну свідомість як індивіда, так і суспільства в цілому. Політична свідомість постає як істотний фактор політики, що значною мірою визначає функціонування політичної системи суспільства, спрямованість політичних процесів, характер політичної діяльності і поведінки людей. Вона становить суб'єктивну основу функціонування політичної системи і відбиває раціональну сторону поведінки окремої людини, а також тісно пов'язана з політичною культурою і багато в чому визначає її, в узагальненій формі виражає ступінь знайомства особистості з політикою.

У найзагальнішому вигляді можна представити політичну свідомість як специфічне відображення політики соціальними спільнотами та індивідами. Не розглядаючи питання про правильність міфізації з тієї чи іншої сторони суспільного життя, вкажемо, що за цим процесом знаходиться акт атрибуції зовнішньої реальності за допомогою змісту самосвідомості. І «міф», і «ідея» є продуктами людської свідомості, які виникають, розвиваються і функціонують за єдиними законами. Ідея виходить з міфу як більш оформлений символ, укладений в якусь логічну схему, яка ближче до науки, ніж до міфу, але генетично з ним пов'язана. Світ ідей завжди переповнений міфами. Деякі з них бувають позитивними, деякі негативними.

Поряд з раціональними способами впливу на свідомість існують способи, які можна назвати ірраціональними. Останні можуть надавати руйнівного впливу, придушувати раціональне начало і змушувати людей служити своїм цілям. При цьому використовується зазначена Ніцше тенденція до створення соціальної та політичної міфології як засобу маніпулювання суспільною свідомістю, яка була взята на озброєння і в наш час активно використовується в боротьбі різних політичних сил.

Ключовим моментом такого глобального інформаційного впливу в періоди крутих історичних переломів максимально використовується існуюча система понять (символів, стереотипів, ціннісних установок). При цьому відбувається зміна внутрішнього змісту понять. Тобто, ми стикаємося з

руйнуванням звичної системи стереотипів зсередини, коли при зміні змісту понять система символів починає працювати проти цього суспільства. Підтверджуючи це, аналіз сучасної міфології показує, що в рамках політичної міфотворчості визначається так званий «символічний час» влади [39, с. 159], в якому вона буде діяти, позиціонуючи себе, спираючись на вже символічно зазначені і сакралізовані історією події як на свої символічні опори. Адже міфологія являє собою спосіб кодування дійсності, виявлення в ній тих знакових величин, від яких суспільство буде відштовхуватися і на які буде рівнятися. Але в цьому контексті слід визнати, що, хоча міфологічне рішення більш точно відображає контекст часу, воно не може замінити реальної політики і без поєднання з нею має вельми обмежений ресурс, з неминучістю ставлячи питання про «нову» національну еліту, яка взяла на себе відповідальність за управління країною.

На жаль, треба відзначити, що в період розпаду СРСР багато керівників країн колишнього Радянського Союзу були не готові управляти новою незалежною державою. У числі таких держав виявилася й Україна. В результаті політична міфотворчість в незалежній Україні не зникає, а переходить на новий історичний виток. Саме тому можна визнати, що з утворенням незалежної України, на думку багатьох вчених, «дійсний переворот, причому вельми радикальний, стався, по суті, лише в ідеологічних атрибутах і офіційній риторичі, покликаних надати колишній владі новий зовнішній вигляд і тим самим дати їй нове обґрунтування» [54].

Однією з технологій міфотворчості в процесі конструювання політичної реальності можна вважати процес символізації історичних подій, політичних процесів і явищ сучасності. Важливою передумовою виділення різних ознак ідеології та міфології є використання набору певних символів. Символ постає знаком, який є, на думку А. Лосева, однією з характеристик міфу [25, с. 32-41]. Вчений зазначає, що у символі відбувається повне взаємопроникнення ідейної образності речі в саму річ (і навпаки): сенс, перенесений з одного предмета на інший, настільки глибоко і всебічно зливається з цим вторинним предметом,

що їх вже неможливо відділити одне від одного. Символи присутні в різних сферах життєдіяльності. Так, сучасні вчені називають наукові, художні, міфологічні, релігійні, соціальні, ідеологічні та політичні символи [55]. Символи всюди оточують нас. Ми живемо в символічному світі, де будь-яка реальна фізична дія може мати символічний сенс. Виникає символічна комунікація, результатом якої є уявний світ - світ символічний.

Ще однією технологією міфотворчості в процесі конструювання політичної реальності стає розширення віртуального простору. Особливістю сьогоденішнього інформаційно насиченого світу є те, що імітація події, правильне і широке висвітлення в засобах масової інформації, діє на громадську думку сильніше, ніж справжня подія. Реальна подія має відповідати менталітету людини для того, щоб бути їй зрозумілою і логічною. І максимально впливати на емоції, оскільки людина, що звикла до щоденної боротьби за виживання, стає все менш чутливою до того, що не стосується її особисто. Для сучасної віртуальності характерним є її висока технологічність, тобто віртуальне середовище - новий посередник всіх колишніх соціальних зв'язків, в тому числі і символічних. Складність цього феномену полягає в тому, що це, по-перше, сукупність моделей, конструктів, генералізацій образно-символічних замінників фізичної (первинної, наявної, вихідної) реальності, по-друге, світ потенційного, можливого, навіть уявного, фантомного; по-третє, сукупність ідеалів, стимулів і об'єктів бажань; по-четверте, техніка та технології, що симулюють вихідну реальність, створюючи ефект присутності людини в породженому нею світі і конструюючи ідентичність ідеального суб'єкта - суб'єкта та об'єкта бажань.

Міф не тільки набуває ознак передбачуваної події, але і впорядковує інформаційні потоки. До наслідування певних зразків поведінки він спонукає. Міф, пронизуючи суспільну свідомість, здатний зменшити рівень невизначеності політичних процесів та стабілізувати політичне середовище. Можна окреслити «політичний брендінг» як окремий вид міфотехнологій. Так, міфологеми «відновлення історичної справедливості», «відродження

національної самосвідомості» стоять за успіхом таких відомих в Україні політичних брендів, як Народний Рух України, ВО «Батьківщина». Слід відзначити окремо популярний в Україні прийом експлуатації міфологічно-архаїчного протиставлення «свій - чужий» (блок Юлії Тимошенко «Батьківщина» - блок «За життя» і т.п.). взагалі, протиставлення як таке є одним з сутнісних принципів політичної конкуренції.

Висновки до розділу 3

Таким чином, розглянуті вище технології міфотворчості в процесі конструювання політичної реальності дозволяють зробити наступні висновки. По-перше, політичний міф - це не тільки конкретні досягнення, а й їх інтерпретація, вміння грамотно піднести ідею, яка знаходиться в ньому.

По-друге, політичний міф є не абстрактним, а цілком конкретним поняттям, існуючим в певних просторово-часових рамках.

По-третє, міфотворчість виявляється тісно пов'язаною з довільними, але досить обґрунтованими узагальненнями, тобто з поширенням деякого відкриття або предмету віри на дуже широку область явищ. Таке узагальнення досягається за допомогою спрощення, яке найкраще діє на уяву великої кількості людей і стає їхнім спільним надбанням.

По-четверте, спрощений і довільно узагальнений міф виходить на рівень колективної свідомості. Така властивість міфу активно використовується ідеологією. Тобто, міф акумулює в собі соціально-онтологічні характеристики, які наповнюють ідеологію конкретним змістом.

По-п'яте, суттєвою ознакою сучасних ідеологій є їх технологізація. Технологією стає сучасний політичний міф.

ВИСНОВКИ

Дослідження проблеми міфу та його проявів у сучасному світі дозволяє сформулювати наступні висновки.

Перше. Міф є феноменом культури і її особливим типом, а також важливою складовою людського світосприйняття. Дослідники одноставно констатують імперативне значення міфу для культури, адже будучи її основою, він певним чином здатний структурувати світ і задавати специфічну «сітку бачення», що обумовлює уявлення про принципи причинності, простору і часу, типах класифікації і способах ідентифікації в рамках конкретно-історичного світосприйняття.

Дослідження концептуальних поглядів на міф як найважливішу структуру духовного буття людини та історію їх формування починається з ритуально-соціологічної його інтерпретації в середині 19 століття. Потім його продовжують представники психоаналітичної концепції (Карл Юнг), далі істотний внесок робить Е. Кассіерер, а в середині XX століття представник структуралізму - К. Леві-Строс. І нарешті, нинішня інтерпретація міфу як нумінозного досвіду (М. Еліаде), яка розглядає центром міфу архетип, який є виявом божественної реальності.

Друге. Різні типи міфу не тільки по-різному структурують світ залежно від типу соціальності, в якому вони існують, але й адаптують його до людини певного суспільства, забезпечуючи специфіку світосприйняття певного типу соціальності. Безпосередній зв'язок міфу з типом світосприйняття і типом соціальності простежується завдяки його присутності в будь-якому типі світосприйняття, а також певній залежності останнього від базисного міфу і специфіки, характерних для суспільства соціальних форм, де домінує даний тип світосприйняття.

Третє. Розвиток масової культури і помножені на філософію постмодерну технології маніпуляції створюють сприятливе середовище для соціальної міфотворчості.

Причини, що обумовлюють широке поширення міфів і міфологічної

свідомості в сучасній культурі:

у зв'язку з розвитком суспільного пізнання виникає суперечність між постійно зростаючими обсягами поточної інформації й інформаційних фондів і фізичними можливостями індивідуальної пам'яті освоїти їх. Це протиріччя отримало назву криза інформації, яке призводить до міфологізації свідомості;

до міфологізації свідомості призводить і та обставина, що знання, які виробляються вченими, часто приймаються повсякденною свідомістю на віру, так як перевірити чи довести їх людина, що не володіє спеціальними знаннями, не в змозі. Таке сприйняття на віру необхідне для того, щоб масова свідомість освоювала знання, здобуті вченими, що дозволить суспільству здійснювати прогрес;

відсутність повної інформації з того чи іншого предмету призводить до появи так званих «білих плям». Для отримання цілісної картини світу, повної образної уяви, так необхідній людській свідомості, в хід йдуть судження за аналогією з уже відомим; у сучасному суспільстві, в ситуації збільшення різномірної інформації, відсутній еталон. Відбувається втрата особистістю здатності орієнтуватися у мінливому зовнішньому світі, що породжує розгубленість індивіда і судомний пошук ним екзистенціальних координат, якими і постають соціальні міфи.

Крім того, швидкому поширенню міфів сприяють особливості мислення, що характерні для сучасного суспільства: чи не критичність в сприйнятті дійсності; наявність стійких упереджень до відомостей, поширюваних офіційними джерелами; низька інформаційна культура.

Четверте. Щодо сучасних міфів, то можна говорити про латентну і активну фази їх функціонування. Під час своєї активної фази міф стає домінантою суспільства, розширюючи свій вплив до розмірів всього суспільства або на більшу його частину. Коли громадські очікування змінюються, міф втрачає свою колишню «славу», поступаючись місцем іншій ідеологічній моделі і різко скорочуючи число своїх прихильників. Однак при виникненні типологічно схожих історичних умов на черговому витку суспільних очікувань старий міф може бути затребуваний суспільством і знову стати ідеологічною домінантою.

У сучасному світі міфологічне мислення має вже перетворену форму його, обтяжену, зокрема, у результаті соціальної еволюції ступенем розвиненості людської свідомості.

П'яте. Для консолідації культурної та соціальної спільнот України необхідним є створення нових національних міфів, які б говорили про той ідеальний образ нації, до якого треба прагнути.

Шосте. Отже, ефективним механізмом конструювання політичного простору є політичні міфи, за їх допомогою здійснюється формування моделей поведінки, оптимальних для влади, суспільно-політичного клімату, зміцнення адекватних настроїв, стереотипів свідомості, цінностей (етатизм, справедливість, патерналістські настрої). Міфи також постають додатковим засобом легітимізації влади, шляхом апеляції до громадської думки створюючи ілюзію причетності до політичного процесу громадян, образ відкритої до діалогу влади. Міфотворчість стає сутнісною ознакою мислення сучасної людини, а існування в штучно створеному просторі політичних міфів особистості стає звичним явищем суспільно-політичного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко О. В. Соціальні міфи: поняття, структура та основні характеристики / О. В. Андрієнко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, - 2008. - № 2(38). - С. 4–12.
2. Автономова Н. С. Разум. Рассудок. Рациональность / Н. С. Автономова. - М. : Наука, 1988. – 195 с.
3. Афанасьев А. Н. Происхождение мифа: Статьи по фольклору, этнографии и мифологии / А. Н. Афанасьев. – М. : Индрик, 1996. – 640 с.
4. Баландина Е.А. Социальное мифотворчество в качестве средства манипуляции сознанием / Е. А. Баландина. – Барнаул, 2000. – 186 с.
5. Барт Р. Мифологии / Р. Барт. - Москва : Директ-Медиа, 2007. - 459 с.
6. Бердяев Н. Смысл истории / Н. Бердяев. – М.: «Мысль» 1990. – 175 с.
7. Гьосле В. Практична філософія у сучасному світі / Вітгоріо Гьосле ; пер. з нім., прим, та післямова Анатолія Єрмоленка. – К. : Лібра, 2003. – 248 с.
8. Доусон К. Г. Религия и культура / К. Г. Доусон ; пер. с англ., вступ. статья и коммент. К. Я. Кожурин. – СПб. : Алетейя, 2000. – 281 с.
9. Дэвидсон Б. Африканцы. Введение в историю культуры / Б. Дэвидсон. – М. : Наука, 1975. – 280 с.
10. Заблуждающийся разум: Многообразие вненаучного знания. – М.: Политиздат, 1990. – 461 с
11. Загвозкина Ю. М. Политический миф как проблема социальной философии: дис. ... канд. филос. наук / Ю. М. Загвозкина. - Иваново, 2005. - 209 с.
12. Кассирер Э. Лекции по философии и культуре. Культурология XX века: Антология / Э. Кассирер. - Москва : Юрист, 1995. - С.104–162.
13. Кассирер Э. Опыт о человеке / Э. Кассирер. – М.: Гардарики, 1998. – С. 529-580.
14. Кассирер Э. Техника современных политических мифов. Феномен человека / Э. Кассирер. - Москва : Высшая школа, 1993. - С. 64–86.
15. Кассирер Э. Философия символических форм / Э. Кассирер. Т. 2.

Мифологическое мышление. – М.: Университет. книга, 2001. – 280 с.

16.Кассирер Э. Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Вестник Московского университета. Сер. 7. – 1990. – № 2. – С. 40-61.

17.Кильхер А. Б. Языковой миф каббалы и эстетический модернизм / А. Б. Кильхер [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ecdejavu.net/k/Kabbalah.html>.

18.Климов И. Теория социальных мифов Жоржа Сореля / И. Климов // Социологический журнал. - Москва, 2002. - № 1. - С.129–151.

19.Кольев А. Н. Политическая мифология: Реализация социального опыта / А. Н. Кольев. - М. : Логос, 2003. – 230 с.

20.Косарев А.Ф. Философия мифа: мифология и ее эвристическая значимость / АФ. Косарев. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. – 304 с.

21.Костюк І. Культура ХХІ століття у полоні міфологій: причини та перспективи / І. Костюк // Вісник Львівської академії мистецтв. Львів : Львівська національна академія мистецтв, - 2016. - Вип. 29. - С. 37–46.

22.Леви-Стросс К. Структура мифа / К. Леви-Стросс // Вопросы философии. — М., 1970.-№ 7. - С. 152–184.

23.Лобок А.М. Антропология мифа / А.М. Лобок. – Екатеринбург: Банк культурной информации, 1997. – 688 с.

24.Лосев А.Ф. Диалектика мифа / А. Ф. Лосев // Миф. Число. Символ. - М.: Мысль, 1994. - С. 5-216.

25.Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А.Ф. Лосев Проблема символа и реалистическое искусство – М: Искусство, 1995. – 320 с.

26.Лосев А.Ф. Философия. Мифология. Культура / А. Ф. Лосев. – М.: Политиздат, 1991. – 524 с.

27.Малиновский Б. Магия, наука, религия / Б. Малиновский. – М. : Рефлбук, 1998. – 304 с.

28.Марле Р. Миф и историко-критический метод / Р. Марле // Символ. - №15. - 1986– С. 53-61.

29.Мелетинский Е.М. Поэтика мифа / Е.М. Мелетинский. – М.: Наука, 1976. – 407 с.

30. Найдыш В.М. Философия мифологии: от античности до эпохи романтизма / В.М. Найдыш. – М.: Гардарики, 2002. – 554 с.
31. Неклюдов С.Ю. Структура и функция мифа / С. Ю. Неклюдов // Современная российская мифология. – М.: РГГУ, 2005. – С. 9-25.
32. Панарин А. С. Реванш истории: российская стратегическая инициатива в XXI веке / А. С, Панарин. – М.: Издательская корпорация "Логос", 1998. – 392 с.
33. Полосин В. Миф. Религия. Государство / В.М. Полосин. – М.: Ладомир, 1999. – 440 с.
34. Почепцов Г. Теория коммуникации / Г. Почепцов. – М.: Ваклер; К.: Рефл-бук, 2001. — 656 с.
35. Пробийголова Н. В. Феномен міфу в політичному житті сучасних суспільств / Н. В. Пробийголова // Політологічні записки : Збірник наукових праць. Вип. 2. - Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. - С. 201-216.
36. Пятигорский А. М. Мифология и сознание современного человека/ А. М. Пятигорский. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.polit.ru/article/2006/03/02/pjatigorsky>.
37. Режабек Е. Я. Мифомышление (когнитивный анализ) / Е. Я. Режабек. - М. : Едиториал УРСС, 2003. - 235 с.
38. Сергеева О. Александр Лобок и конец советской философии [Электронный ресурс] / О. Сергеева. – Режим доступа: http://artural.narod.ru/LITERAT/Ural/Ural_01_99_11.htm.
39. Ставицкий А.В. Актуальные проблемы гуманитарного образования и культуры в современных условиях : материалы двух научно-практических конференций. Сборник научных трудов сост. А.Н. Баранецкий, А.В. Ставицкий. – Севастополь: Рибэст, 2006. – С. 159-165.
40. Ставицкий А. В. Деякі проблеми соціальної міфотворчості / А. В. Ставицкий // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 22. – К.: Український центр духовної культури, 2001. – С 166-176.
41. Ставицкий А. В. Миф традиционный и современный / А. В. Ставицкий // Культура народов Причерноморья. - №112. - 2007. - С. 109-113.

42. Ставицкий А. В. Современная мифология: опыт постижения Иного / А. В. Ставицкий. - Севастополь: Рибэст, 2012. - 192 с.
43. Ставицкий А. В. Современный миф как социокультурный феномен / А. В. Ставицкий // Культура народов Причерноморья. - №132. - 2009, - Ноябрь. - С. 166-173.
44. Ставицкий А. В. Современный миф и его основные функции / А. В. Ставицкий. - Севастополь: Рибэст, 2012. - 238 с.
45. Ставицкий А.В. Универсальные функции социально-политического мифа / А. В. Ставицкий // Дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.03 / Таврич. нац. ун-т. – Симферополь, 2003. – 180 с.
46. Стеблин-Каменский М. И. Миф / М. И. Стеблин-Каменский ; АН СССР. – Ленинград : Наука, 1976. – 144 с.
47. Стефанчук У. Політична міфотворчість як різновид маніпулювання масовою свідомістю / У. Стефанчук // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. - 2006. - вип. 17. - С. 140-143.
48. Тайлор Э. Б. Миф и обряд в первобытной культуре / Э. Б. Тайлор. – Смоленск : Русич, 2000. – 624 с.
49. Флоренский П. А. К читателю / Столп и утверждение истины / П. А. Флоренский. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://azbyka.ru/vera_i_neverie/o_boge2/stolp_i_utverzhdzenie_istiny_01-all.shtml
50. Фрейд З «Я» и «ОНО» / Фрейд З.. — Тбилиси, 1991. - Т. 2. – 425 с.
51. Фрэзер Дж.Дж. Золотая ветвь: Исследование магии и религии / Дж. Дж Фрэзер. — М., 1983. – 355 с.
52. Фрэзер Дж.Дж. Фольклор в Ветхом Завете / Дж. Дж Фрэзер. — М., 1985. – 264 с.
53. Хюбнер К. Логика мифа / К. Хюбнер. - М.: Республика, 1996. - 448 с
54. Шайгородский Ю.Ж. Миф как политическая реальность / Ю. Ж. Шайгородский. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/>
55. Шайгородский Ю.Ж. Мифология как средство моделирования политической реальности Ю. Ж. Шайгородский. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.viche.info/> .

56. Шеллинг Ф.В.Й. Введение в философию мифологии / Ф. В. Й. Шеллинг // Сочинения в 2 т. Т. 2.; пер. с нем. – М.: Мысль, 1989. - С. 159-374.
57. Шестов Н.В. Политический миф теперь и прежде / под ред. А. В. Демидова. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 414 с.
58. Шоркин А. Д. Схемы универсумов в истории культуры. Опыт структурной культурологии / А. Д. Шоркин. - Симферополь. 1996. - 216 с.
59. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде: пер. с фр. М. : Акад. проект, 2010. – 428 с
60. Элиаде М. Мифы, сновидения, мистерии; пер. с англ. / М. Элиаде. – М.: REFLBook; Киев: Ваклер, 1996. - 288 с.
61. Юнг К.Г. Архетип и символ / К. Г. Юнг. — М., 1991. – 246 с.
62. Юнг К.Г. Феномен духа в искусстве и науке / К. Г. Юнг. — М., 1992. – 267 с.
63. Яковенко И. Феномен социального лидера / И. Яковенко // Свободная мысль. – 1994. – № 2-3. – С. 62-72
64. Ящук Т. І. Історична пам'ять як чинник трансформації національної ідентичності в пострадянській Україні / Т. І. Ящук. [Электронный ресурс] // Філософські проблеми гуманітарних наук: Збірка наукових праць. Київ, 2009. – Режим доступа: <http://www.info-library.com.ua/books-book-203.html>